

Ж. БАЛАСАГЫН атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИИМинин МИЛИЦИЯНЫН
ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ Э. А. АЛИЕВ атындагы АКАДЕМИЯСЫ**

ОШ МАМЛЕКЕТТИК ЮРИДИКАЛЫК ИНСТИТУТУ

Д 12.20.610 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 343.57.132 (575.2) (043.3)

Абдукаримова Назира Эшмухамедовна

Баңгилик: көйгөйлөр, тенденциялар, перспективалар

12.00.08 – кылмыш-жаза укугу жана криминология;
жазык-аткаруу укугу
12.00.09 – кылмыш-жазык процесси, криминалистика;
ыкчам иликтөө ишмердүүлүгү

юридика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2022

Диссертациялык иш Ош мамлекеттик юридикалык институттун кылмыш-жаза укугу жана процесси кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи:

Исаева Клара Асангазыевна

юридика илимдеринин доктору, профессор, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин юридикалык факультетинин жазык процесси жана соттук экспертиза кафедрасынын профессору.

Расмий оппоненттер:

Осмоналиев Кайрат Медербекович

юридика илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз Республикасынын Азербайжан Республикасындагы Атайын жана Ыйгарым укуктуу Элчиси

Бегалиев Ернар Нурланович

юридика илимдеринин доктору, профессор, Казакстан Республикасынын Башкы прокуратурасына караштуу Укук коргоо органынын академиясынын ЖОЖдон кийинки билим берүү институтунун атайын юридикалык дисциплиналар кафедрасынын профессору

Жетписов Серик Кожанович

юридика илимдеринин доктору, доцент Кунаев атындагы Евразия юридикалык академиясынын (Алмата) ассоциациялаган профессору

Жетектөөчү мекеме:

Тажик мамлекеттик юридикалык, бизнес жана саясат университетинин соттук укук жана прокурордук көзөмөл кафедрасы (дареги: 735700, Тажикстан Республикасы, Согди облусу, Хожент шаары, 17 кичи район, үй 1)

Диссертациялык иш 2022-жылдын «01» апрелинде саат 10.30да Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин милициянын генерал-майору Э. А. Алиев атындагы Академиясы жана Ош мамлекеттик юридикалык институтуна караштуу юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 12.20.610 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев, көчөсү 132; конференц-зал (209-ауд.). Видеоконференцияга шилтеме: <https://vs1.vak.kg/>

Диссертациялык иш менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин А. Табалдиев атындагы (Бишкек ш., Жибек Жолу көч., 394), Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин милициянын генерал-майору Э. А. Алиев атындагы Академиясынын (Бишкек ш., Ч. Валиханов көч., 1 «А») жана Ош мамлекеттик юридикалык институтунун (Ош ш., У. Салиева көч., 40 В) китепканаларынан, ошондой эле диссертациялык кеңештин disserlaw.knu.kg сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2022-жылдын «28» февралында жөнөтүлдү.

**Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
юридика илимдеринин кандидаты, доцент**

Камалова Л.Н.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Мамлекеттин экономикалык өнүгүү деңгээлине, саясий түзүлүшүнө жана маданий өзгөчөлүктөрүнө карабастан, азыркы коомдо трансулуттук наркотикалык системанын кеңейүүсү уланууда. Кылмыштуу баңгичиликтин социалдык коркунучу анын ааламдашуусунда экендигинде эч ким күмөн санабайт, мында уюшкан кылмыштуулуктун жана баңги бизнесинин трансулутташтырылышы менен бирге азыркы учурда баңги кландары күчөп, көбөйүп, саясий-укуктук системага жана коомго өз таасирин тийгизүүдө, ошондой эле бир катар мамлекеттердин адеп – ахлактуу-психологиялык компонентине дагы. Коомдо баңги кырдаалынын курчушуна байланыштуу мамлекет тарабынан көрүлүп жаткан чараларга ишенбөөчүлүк пайда болуп, азыркы этапта өлкөдө баңгиге каршы стратегияны тандоодо талкуулар жүрүүдө.

Баңгичилик бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасында гана эмес, бүткүл дүйнө жүзүндө коомдун бир катар чөйрөлөрүнө жана мамлекеттин туруктуулугуна таасирин тийгизген өтө татаал жана коомдук коркунучтуу көрүнүш экенин эч ким танбайт.

Кандайдыр бир кабыл алынган мамлекет үчүн эффективдүү боло турган бирден-бир акылга сыярлык стратегияны иштеп чыгууга болот деп, анын спецификалык өзгөчөлүктөрүн жана тигил же бул өлкө тарабынан көрүлгөн чаралардан келип чыгуучу талаш-тартыш маселелерди эске алуунун мааниси жок.

Изилдөөнүн актуалдуулугу, биринчи кезекте, төмөнкү жагдайлардын негизинде жатат: *биринчиден*, азыркы шарттарда, жалпысынан КМШ өлкөлөрүндө жана анын ичинде Кыргыз Республикасында баңги кырдаалынын курчушу күчөп турганда, баңгичиликке каршы күрөшүү боюнча эң натыйжалуу уюштуруучулук-укуктук чараларды иштеп чыгуу жана кабыл алуу зарыл. Бир жагынан, бүгүнкү күндө баңгичиликтин таралышынын жаңы тенденцияларынын натыйжасында, коомдун негизги тармактарына кыйратуучу таасирин тийгизип, кырдаал курчуп баратат, экинчи жагынан, бул баңги кылмышынын трансулуттук мүнөзү дүйнөдөгү баңги тармагын кеңейтүү үчүн глобализациянын касиеттерин пайдалануу менен, курчап турган дүйнөдө болуп жаткан процесстерге дароо жооп кайтарууга мүмкүндүк бергендигине байланыштуу. *Экинчиден*, баңги кылмыштарынын социалдык зыяндуулугу баңгичиликке каршы көзөмөлдү натыйжалуу кылмыш-жаза-укуктук коргоону талап кылат. Бирок Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 36-главасынын жоболоруна автор тарабынан жүргүзүлгөн талдоо көрсөткөндөй, бул главанын беренелеринин диспозицияларынын мазмуну идеалдуу эмес (бул дагы бул иште көрсөтүлгөн изилдөөнүн натыйжалары менен тастыкталган). Мындан тышкары, учурдагы тенденциялар жана бүтүндөй баңги кырдаалы Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза мыйзамдарын өркүндөтүүгө, анын

ичинде кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартууга тийиш болгон кылмыш-жаза жосундарынын чөйрөсүн кеңейтүүгө кыйла дымактуу жана системалуу мамилени талап кылат. *Үчүнчүдөн*, жалпысынан КМШ өлкөлөрүндөгү, атап айтканда, Кыргыз Республикасындагы баңги заттын абалына талдоо көрсөткөндөй, баңгизат сатуучулар конспирациянын ыкмаларын өркүндөтүүнү улантып, алар дискредитациялоо үчүн кеңири чараларды колдонушат, ошондой эле укук коргоо органдарынын, анын ичинде иши баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы күрөшүүгө байланыштуу болгон ыкчам-издөө бөлүмдөрүнүн кызматкерлеринин ишинин күчтөрүн жана каражаттарын зыянсыздандыруу. Демек, ыкчам-издөө ишинин орду жана анын мекемелеринин сотко чейинки өндүрүш стадиясында тиешелүүлүгү жөнүндө кеңири талкуу КМШ өлкөлөрүндө бүгүнкү күнгө чейин уланып жатканы жана басаңдабай жатканы логикага ылайык, бул өзгөчө көңүл бурууну талап кылат. *Төртүнчүдөн*, учурдагы баңги көйгөйлөрү баңгичиликке каршы мамлекеттик саясаттын иштешинин эң оптималдуу жана эффективдүү моделин издөөнү талап кылат, анын аркасында баңгиликтин деңгээлин төмөндөтүү аркылуу өлкөдөгү баңги абалын олуттуу жакшыртууга мүмкүн болмок. Бирок бул үчүн трансулуттук баңги кылмыштарын жана анын өнүгүү тенденцияларын аныктоочу заманбап факторлорду комплекстүү изилдөө маанилүү. *Бешинчиден*, маалыматтык-коммуникациялык жана компьютердик технологияларды колдонуу менен баңги кылмыштарынын чөйрөсүнүн кеңейишинен улам баңги кылмыштуулугунун кылмыштуу ишмердүүлүгүнүн жаңы формаларынын пайда болушун эске албай коюуга болбойт, бул баңги заттарына каршы аракеттенүү боюнча андан аркы теориялык иштеп чыгууларды жана практикалык сунуштарды талап кылат. *Алтынчыдан*, бүгүнкү күнгө чейин баңги бизнеси сыяктуу көрүнүшкө тиешелүү юридикалык баа бериле элек, бул түшүнүктүн (аныктаманын) жана анын расмий мыйзамдык деңгээлде укуктук чечмелөөнүн, ошондой эле трансулуттук уюшкан кылмыштуулук сыяктуу спецификалык мыйзамсыз аракеттерге каршы туруу үчүн учурдагы укуктук концепциясынын жоктугу. Ошондуктан, көйгөйлүү аспектилерди аныктоо жана заманбап шарттарда уюшкан баңги заттарын мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы аракеттенүүнүн укуктук механизмин иштеп чыгуу үчүн колдонуудагы мыйзамдардын призмасы аркылуу аны дисциплиналар аралык изилдөөнү жүргүзүү талап кылынат. *Жетинчиден*, бүгүнкү күндүн реалдуулугун эске алуу менен, компьютердик маалымат кылмыш процессинде далилдердин өзүнчө жаңы түрү катары, анын ичинде баңгичиликке байланыштуу кылмыш иштеринде олуттуу мааниге ээ болууда, бул процессти тездетүү үчүн анын илимий түшүнүгү талап кылат. *Сегизинчиден*, азыркы наркоманиянын абалы жана каралып жаткан чөйрөдө байкалган тенденциялар мурда сунушталган (2011-ж. кандидаттык диссертацияда) негизги терминологиялык түшүнүктөрдү кайра карап чыгуу боюнча автордун позициясына уланып жаткан илимий

талкуулардын фонунда бир аз башкача мазмун менен, бул логикалык жактан баңгиликтин укуктук табиятын андан ары түшүнүүгө жана туруктуу терминологияны иштеп чыгууга түрткү берет. *Тогузунчудан*, сунушталып жаткан изилдөөнүн актуалдуулугу ошондой эле баңгиликке каршы аракеттенүүнүн бул негизги багыттары Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн учурдагы Баңгизатка каршы программасында баңгиликке каршы учурдагы реалдуу кырдаалдын жана заманбап баңги каражаттарынын тенденцияларынын негизинде аныкталат. Учурдагы кырдаал баңги кылмыштарын, анын ичинде трансулуттук мүнөздөгү кылмыштарды иликтөөдө сотко чейинки өндүрүштүн жүрүшүндө далилдерди чогултууну жана колдонууну жакшыртууга багытталган теориялык жоболорду жана практикалык сунуштарды иштеп чыгууга ар кандай мамилени талап кылат.

Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугуна коркунуч туудурган баңгичиликтин жайылуу деңгээли жана аныкталган көйгөйлөр мамлекет тарабынан заманбап илимий-теориялык иштеп чыгууларга негизделүүгө тийиш болгон натыйжалуу каршы чаралардын комплексин кабыл алууну талап кылат, бул жагдай автор тарабынан изилдөө темасын тандоону алдын ала аныктаган.

Диссертациянын темасынын негизги илимий программалар (долбоорлор) жана ири илимий долбоорлор менен байланышы. Бул изилдөө демилгелүү болуп саналат жана төмөнкүлөргө түздөн-түз байланыштуу: 2026-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук программасы (2021-жылдын 12-октябрындагы № 435) (кийинки бөлүктөрдө: 2.5 Мыйзамдын улуктугу жана мыйзамдуулукту камсыздоо. Укук коргоо системасы жана коопсуздук; 2.7. Эл аралык аспектилер; 4.5. Сот жана укук коргоо органдарын реформалоо); Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук Концепциясы ((2021-жылдын 20-декабрындагы № 570); Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Баңги заттарга каршы программасы (2014-жылдын 27-январындагы № 54).

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Изилдөөнүн максаты - баңгичиликке каршы күрөшүүнүн кылмыш-жаза мыйзамдарынын жана жазык-процесстик механизминин концептуалдык моделин түзүү, ошондой эле аны мүнөздөгөн негизги параметрлерди жана баңги кылмышынын таралышынын учурдагы тенденцияларын эске алуу менен Кыргыз Республикасынын баңги затына каршы мамлекеттик саясатынын контекстинде «Кыргыз Республикасынын 2030-жылга чейинки баңгичиликке каршы программасынын» автордук долбоорун иштеп чыгуу.

Бул максатка жетишүү төмөнкүдөй өз ара байланышкан теориялык прикладдык жана практикалык *милдеттерди* калыптандырууга жана ырааттуу чечүүгө алып келди:

1. талаш-тартыштуу терминологиялык түшүнүктөрдү укуктук чечмелөөгө жана мазмунуна карата негизги ыкмаларды изилдөө, «баңгилик», «баңги

кылмыштуулук», «баңги кырдаалы», «атайын тергөө эксперименти», «баңги мафиясы», «баңги бизнеси», «коррупциялык кылмыштуулук», «уюшкан кылмыштуулук», «уюшкан кылмыштуу топ», «кылмыштуу коомдоштук»;

2. жалпысынан КМШ өлкөлөрүндө, анын ичинде Кыргыз Республикасында баңги кылмыштарынын уюшулушун аныктоочу конкреттүү факторлорду аныктоо;

3. азыркы шарттарда баңги кырдаалынын абалын жана баңгичиликтин жайылуу тенденцияларын талдоо;

4. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 36-главасында каралган баңги заттарына каршы кылмыш курамдарын болгон элементтерин жана ченемдердин мазмунун изилдөө жана комплекстүү укуктук талдоо жүргүзүү жана аларды иштеп чыгуудагы кемчиликтерди аныктоо;

5. баңги кылмыштарына каршы күрөштүн жүрүшүндө келип чыккан кылмыш аракеттерин кылмыш-жаза-укуктук жөнгө салуу көйгөйлөрүн аныктоо жана аларды чечүүнүн жолдорун аныктоо;

6. баңгичилик чөйрөсүндөгү жазык иштери боюнча сотко чейинки өндүрүш стадиясында айрым атайын тергөө аракеттерин жүргүзүүдө ыкчам-издөө ишинин натыйжаларын пайдалануунун көйгөйлүү аспектилерин кароо;

7. баңги кылмыштарын тергөөдө маалыматтык технологиялардын процессуалдык формасын киргизүүнүн жана өнүктүрүүнүн заманбап көйгөйлөрүн талдоо;

8. баңгичилик чөйрөсүндөгү кылмыш иштери боюнча далилдөөдө санариптик маалыматтарды чогултуунун заманбап көйгөйлөрүн аныктоо;

9. мамлекеттердин экономикалык ааламдашуу шартында баңги бизнесин трансулутташтыруунун маңызын жана мазмунун ачуу;

10. «Кыргыз Республикасынын 2030-жылга чейин баңгичиликке каршы программасынын» долбоорунун автордук вариантын иштеп чыксын, анда өлкөдө баңгичиликке каршы күрөштүн натыйжалуулугун жогорулатуу максатында чаралардын комплексин өркүндөтүүнүн артыкчылыктуу багыттары түзүлсүн.

Иштин илимий жаңылыгы маселенин ар тараптуулугун туюндуруу менен да, жана аны чечүүнүн методологиясы жаңыдан кабыл алынган кылмыш-жаза жана жазык-процесстик мыйзамдардын (2021-жылдын 1-декабрында күчүнө кирген) контекстинде Кыргыз Республикасында заманбап шарттарда баңгичиликке каршы күрөшүүнүн жалпы концепциясын калыптандырууда секторлор аралык мамиленин зарылдыгы менен да шартталган. Бул эмгек Кыргыз Республикасындагы биринчи монографиялык изилдөө болуп саналат, анда дисциплиналар аралык негизде баңгичиликтин заманбап көрүнүштөрүнүн таралышынын көйгөйлөрү жана тенденциялары ачылган, анын натыйжасында автордун көз карашы эң келечектүү багыттары боюнча берилген. Илимий

жаңылыгы бар изилдөөнүн өзгөчө маанилүү натыйжалары болуп төмөнкүлөр саналат:

- автор «Кыргыз Республикасынын 2030-жылга чейинки баңгичиликке каршы программасы» автордук долбоорун иштеп чыккан жана сунуштаган. Программаны даярдоодо: *биринчиден*, автор жалпысынан КМШ өлкөлөрүндөгү, анын ичинде Кыргыз Республикасындагы баңгичиликтин учурдагы абалына эң олуттуу таасирин тийгизген криминогендик факторлордун комплексине, анын ичинде «микрокоомдун» мүнөздөмөлөрүнө таянууга басым жасаган; *экинчиден*, баңги кылмышкерлеринин коомдук коркунучунун жогорку деңгээлине алып келген баңги кылмышынын сапаттык жаңы формаларынын пайда болушу эске алынды, бул тереңирээк изилдөөнү талап кылды; *үчүнчүдөн*, баңги кырдаалын анын татаал позицияларынан илимий жактан негизделген криминологиялык талдоо авторго акыркы он жылдыкта кылмыштардын сапатынын жана латенттүүлүгүнүн өсүшүнө терс таасирин тийгизген эң актуалдуу көйгөйлөрдү аныктоого мүмкүндүк берди, алардын негизинде эң артыкчылыктуу багыттар аныкталды. *төртүнчүдөн*, баңги кылмыштарын аныктоочу негизги факторлор, анын таралуу тенденциялары, ошондой эле бул чөйрөдө кабыл алынган жаңы кылмыш жаза мыйзамдарынын көйгөйлөрү эске алынды;

- Автор КР КЖКнин 36-главасынын иштелип чыккан жаңы редакциясын негиздейт жана сунуштайт, анда КР КЖКнин колдонуудагы беренелерине өзгөртүүлөр жана толуктоолор камтылган, тактап айтканда, КР КЖКнин 282 – 291 беренелери, ошондой эле мурда КР КЖКнин 36-главасында каралбаган 30 жаңы берене (аталышы жана диспозициясын жарым-жартылай өзгөртүү менен 7 берене, 23 жаңы берене) жана алардын автордук редакциясы көрсөтүлгөн. Автор тарабынан сунушталган беренелердин жаңы редакциясы колдонуудагы жазык-укуктук ченемдерди ишке ашыруудагы актуалдуу көйгөйлөрдү жана баңгичиликтин заманбап көрүнүшүнө каршы туруу үчүн аларды ишке ашыруу механизминин натыйжалуулугун жогорулатуу зарылдыгын талдоонун натыйжасы болду, ошондой эле Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза мыйзамдарына баңги заттарына байланыштуу жаңы кылмыш курамдарын киргизүүнүн юридикалык (укуктук) негиздери жана өбөлгөлөрү баяндалган;

- Автор төмөнкү түшүнүктөрдүн терминологиялык туюндурмаларын иштеп чыгып, сунуштаган: «наркотизм», «баңги бизнеси», «баңги мафиясы», «баңги кырдаал», «баңги кылмыштуулук», «коррупциялык кылмыштуулук» «уюшкан кылмыштуулук», «уюшкан кылмыштуу топ», «кылмыштуу коомдоштук», «атайын тергөө эксперименти»;

- жаңы көрүнүш– баңги бизнесин баңгичиликтин ажырагыс бөлүгү жана мамлекеттин улуттук коопсуздугуна коркунучтун толук кандуу булагы катары кароо, ошондой эле анын өзгөчөлүктөрүнө автордун көз карашы;

- илимий көз караштарды жана теориялык жоболорду жалпылоонун жыйынтыктарынын негизинде баңгичиликтин компоненттерине автордун мамилеси көрсөтүлүп, анын мүнөздөмөлөрүнүн тизмеси чагылдырылган;

- булактардын кеңири спектрин изилдөөнүн жана азыркы баңги абалына өзүнүн талдоосунун негизинде уюшкан кылмыштуулукту аныктоочу конкреттүү факторлордун жана анын жалпы КМШ өлкөлөрүндө жана Кыргыз Республикасында жайылышынын негизги тенденцияларынын автордук варианты көрсөтүлөт. Мындан тышкары, балдардын, аскер кызматчыларынын, курсанттардын жана эркиндигинен ажыратуу жайларында баңги кырдаалынын жайылышынын жана өнүгүшүнүн конкреттүү тенденцияларынын болжолу негизделген;

- өлкөдөгү баңги абалына мониторинг жүргүзүү жана баалоо көйгөйлөрү боюнча автордун позициясы жана аларды чечүү жолдору баяндалган, ошондой эле кылмыштуу коомдоштуктарга мүнөздүү трансулуттук өзгөчөлүктөр негизделген;

- автор баңгичилик боюнча кылмыш иштери боюнча кылмыш-жаза процессуалдык далилдөөгө салым кошот, алардын негизгидери төмөнкүлөр:

- 1) компьютердик маалыматтын коопсуздугу менен байланышкан (пайда болгон) негизги көйгөйлөрдү жана аларды чечүүнүн жолдорун аныктады; 2) далилдөөдө колдонула турган компьютердик маалыматтын өзгөчө касиеттери көрсөтүлгөн, ошондой эле баңги кылмыштуулук менен күрөшүү чөйрөсүндө мындай маалыматтарды колдонуунун процесстик формаларын ийгиликтүү кеңейтүү үчүн аларды чечүүнү талап кылган укуктук аспектилер чагылдырылган;

- Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексине төмөнкүлөрдү киргизүү зарылчылыгын негиздеди: 1) жаңы атайын тергөө аракеттери, атап айтканда: «Электрондук почтанын серверлери жана мессенджерлери аркылуу берилүүчү электрондук почта кат алышууларын жана башка санариптик маалыматты байкоо, контролдоо жана эсепке алуу», «атайын тергөө эксперименти», 2) Тинтүүнүн жаңы түрү, «санариптик маалымат алып жүрүүчү боюнча тинтүү», 3) «адистердин корутундусу» сыяктуу далил булагын киргизүү; 4) КР КЖКнин 237 беренесине өзгөртүүлөр жана толуктоолор сунушталууда (Кылмыштык чөйрөгө киргизүү жана/же кылмыштуу ишти имитациялоо);

- каралып жаткан иштердин категориясы боюнча атайын тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн өзгөчөлүктөрү жана КМШ өлкөлөрүнүн аймагында контролдук жеткирүүнү жүргүзүүнү камсыз кылуу үчүн сакталууга тийиш болгон конкреттүү шарттар аныкталат;

- 2021-жылы Кыргыз Республикасынын жаңы Кылмыш-жаза кодексине укуктук шарттарда "юримдикалык жактар" институтун кайтарып берүүнүн жана киргизүүнүн жана баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу

кылмыш иштери боюнча юридикалык жактарга жазык-укуктук таасир көрсөтүү (кылмыш жоопкерчилиги) чараларын белгилөө зарылчылыгын негиздейт;

- Баңгичиликке каршы күрөшкө тоскоол болгон укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин типтүү коррупциялык кылмыштуу схемасы аныкталган жана чагылдырылган;

- санариптик түзүлүштөрдөн процессуалдык маалыматка өзгөртүүдөн улам, санариптик түзүлүштү кароо протоколунда баңгичилик иштери боюнча далилдердин субъекттери тарабынан белгиленген маалыматтар маалыматтын толуктугун чагылдыра албастыгы жана анын ишенимдүүлүгүн камсыз кыла албашы далилденген;

- изилдөөдө келтирилген аргументтердин негизинде автор баңгичилик иштер боюнча санариптик маалыматтын тергөө кароосун тергөө аракети катары жүргүзүүнүн мүмкүн эместигин негиздейт;

- колдонуудагы кылмыш-жаза мыйзамдары баңгичиликке каршы күрөшкө тоскоол болуп жаткандыгы далилденген, анткени КР КЖКнин жеткилең эместиги баңги аткезчилери үчүн аны кылмыштарды кайра квалификациялоо үчүн колдонууга шарт түзөт, кээде уюшкан топ менен кылмыштуу коомдоштук деген түшүнүктөрдүн ортосунда так айырмачылыктын жоктугунун фонунда кылмыштуу топтордун мүчөлөрүн кылмыш жоопкерчилигинен алып салуу, буга байланыштуу автор бул аныктамаларды дифференциациялоо боюнча өзүнүн көз карашын белгилеген;

- анын жайылуу тенденцияларын эске алуу менен баңгичиликке каршы күрөшүү боюнча профилактикалык чараларды ишке ашыруу механизми жөнүндө автордун көз карашы берилген.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси төмөнкүдөй:

1. автор тарабынан иштелип чыккан “Кыргыз Республикасынын 2030-жылга чейинки баңги заттарга каршы программасы” өлкөнүн заманбап мамлекеттик баңгичиликке каршы саясатынын компоненттеринин жана маанилүү багыттарынын бири боло алат;

2. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 36-главасынын мазмунунун автор тарабынан сунушталган варианты баңгичиликке каршы күрөшүүнүн кылмыш-жаза-укуктук механизмдин өркүндөтүүгө жана бул чөйрөдөгү Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза-укуктук саясатынын негизги параметрлерин аныктоого багытталган;

3. Көрсөтүлгөн илимий-практикалык сунуштар жана сунуштамалар, ошондой эле иште чагылдырылган баңги кырдаалынын өнүгүү тенденцияларына карата болжолдун аргументтери ушул багытта адистешкен укук коргоо органдарынын укук колдонуу ишинде натыйжалуу пайдаланылышы мүмкүн.

4. Чек ара кызматтарына, Коргоо министрлигине караштуу аскер бөлүктөрүндөгү, ошондой эле жогорку аскердик окуу жайлардын курсанттарындагы баңгизаттардын абалына ар кандай илимпоздор тарабынан комплекстүү талдоо жүргүзүү ошондой эле изилдөөчүнүн өзүнүн натыйжалары авторго аны мүнөздөгөн белгилерди бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди, анын негизинде конкреттүү коомдордо баңгиликтин жайылышына каршы аракеттенүүнүн негизги стратегиясын жана тактикасын иштеп чыгууга болот;

5. изилдөөдөн алынган натыйжалар баңгичиликтин абалына андан ары мониторинг жүргүзүү үчүн илимий-теориялык жана маалыматтык негиздерди түзүүгө, ошондой эле баңгичилик чөйрөсүндөгү кылмыштуулуктун заманбап көрүнүштөрүнө мамлекеттик укуктук каршы аракеттенүүнүн чараларды иштеп чыгууга багытталган

6. Диссертациялык изилдөөнүн материалдары укук коргоо органдары үчүн маалыматтык технологияларды колдонуу менен уюшкан баңги кылмыштуулугуна каршы күрөшүү боюнча, негизинен криминалистика, кылмыш-жаза-укуктук, жазык-процессуалдык жана криминалистика жаатында атайын курстарды даярдоо үчүн негиз болот.

Коргоо үчүн берилген диссертациянын негизги жоболору:

1. Автор терминологиялык түшүнүктөргө төмөнкүдөй ыкмаларды иштеп чыккан жана көрсөткөн: **«Баңгичилик»** – бул көлөмү, мазмуну боюнча кеңири, татаал көп өлчөмдүү, социалдык жана укуктук кылмыштуу көрүнүш, анын курамдык бөлүктөрү: а) наркомания (баңгиге көз каранды адамдын девиантты жүрүм-турумуна алып келүүчү муктаждык, жүйөөлүү чөйрөдө үстөмдүк кылуучу); б) баңги кылмыштуулук (тар жана кеңири мааниде); в) баңги заттарына байланыштуу кылмыштар; г) баңги кырдаал; д) кылмыштуу баңги субмаданияты; ж) баңгиликтин аныктоочу факторлор, ошондой эле баңги кылмышынын өз алдынча түрүн түзгөн жана, эреже катары, уюшкан кылмыштуулуктун ар түрдүүлүгүн көрсөткөн анын негиздүү мүнөздүү өзгөчө белгилери. **«Баңги кылмыштуулук»** - бул отчеттук мезгилде өзүнчө аймакта да, жалпы республика боюнча да, кеңири мааниде алганда, КБРде катталган баңги кылмыштарынын жыйындысы, ал төмөнкүлөрдү камтыйт: КР КЖКнин 36-главасында каралган кылмыштар, баңги мас абалында жасалган коомдук коркунучтуу жосундар, анын ичинде баңги сатып алуу үчүн каражаттарды алуу максатында, ошондой эле КР КЖКнин 261-262 беренелеринде каралган кылмыштар, тактап айтканда, баңги заттарына байланыштуу кылмыш аракеттерин же жогоруда көрсөтүлгөн категорияларга кирген баңги кылмыштары менен байланышпаган кылмыштарды жасоо үчүн уюшкан топ же кылмыштуу коом түзүлсө: а) мыйзамсыз профессионалдык иши баңгичилик чөйрөсүндө кылмыштуу аракеттерди жүзөгө ашырууга көмөктөшкөн болсо (шарттарды түзгөн), мисалы: алар бир катар кызмат адамдарын, анын ичинде

баңгичилик боюнча иштер боюнча сотко чейинки өндүрүшкө кызматтык ыйгарым укуктарын кыянаттык менен пайдалануу менен байланышкан коррупциялык кылмыштарды камтууга тийиш; б) КР КЖКин 44-главасында каралган (354, 355, 360, 361, 364, 366-беренелериндеги) кылмыштарга байланыштуу далилдерди алуунун процессуалдык тартибине байланыштуу кылмыштар; в) фирмалар тарабынан баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүдөн алынган акча каражаттарын же башка мүлктү легалдаштырууну (адалдоону) ишке ашыруу (алар трансулуттук уюшкан кылмыштуулуктун көрүнүшүнүн бир түрү); тар мааниде баңги кылмыштарынын категориясы, анын ичинде КР КЖКнин 36-главасында саналган кылмыштардын тобу. **«Баңги кырдаал»** - бул өлкөдөгү баңги заттарды керектөөнүн параметрлерин, аларга болгон суроо-талапты, баңгилердин санын, баңги каражаттарын мыйзамсыз жүгүртүү фактыларынын бар экендигин чагылдырган, жаңы потенциалдуу коркунучтуу психоактивдүү заттардын пайда болушун, баңги заттык мас абалында жасалган катардагы кылмыштардын сандык көрсөткүчтөрүн, баңги кылмыштарынын, анын ичинде уюшкан мүнөздөгү кылмыштардын таралышынын деңгээлин, абалын жана тенденцияларын, аларды пайда кылуучу факторлору, ошондой эле социалдык-демографиялык, экономикалык, социалдык-саясий, руханий-адептик жана коомдун башка чөйрөдөгү терс кесепеттери, калктын баңгичилик даражасынын абалы менен мүнөздөлгөн кырдаал. **«Баңги бизнеси»** - баңгичиликтин жана көмүскө кылмыш экономикасынын, ошондой эле так аныкталган туруктуу иерархиялык түзүмү бар трансулуттук уюшкан кылмыштуулуктун ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Баңги каражаттарынын, психотроптук заттардын, алардын аналогдорун же прекурсорлорун мыйзамсыз жүгүртүүгө түздөн-түз байланышкан конспирациялык мыйзамсыз аракеттердин жыйындысын анын ичинде баңги бизнесинин ишин камсыз кылууга багытталган кылмыштуу аракеттерди камтыган ири өлчөмдөгү кылмыштуу иш-аракеттер. Ошол эле учурда коррупция, “баңги лобби”, мамлекеттик аппаратты алсыздандыруу жана укук коргоо органдарынын жана атайын кызматтардын ишмердигине каршылык көрсөтүү коомдук көзөмөлгө каршы коргоонун негизги жолдору болуп саналат. **«Уюшкан кылмыштуулук»** - бул криминогендик чөйрөдө жана иштеп жаткан кылмыштуу жамааттарда (уюмдарда) көрсөтүлгөн, монополизацияланган, бир тектүү түрдөгү коомдук коркунучтуу жосундарды жасаган, же жасоого ыктаган же чакырылган айрым кылмыштуу топтордун жыйындысы, б.а. белгилүү бир түзүмгө ээ уюшкан жана коррупциялык кылмыштуулуктун курамына кирген уюшкан кылмыштуу топтор. **«Уюшкан кылмыштуу топ»** - бул атайылап кылмыш жасоо үчүн алдын ала уюшулган, белгилүү түзүмгө ээ, өз ара функцияларды бөлүштүрүү жана коомдук көзөмөлдөн коргоо системасын түзүүчү адамдардын туруктуу тобу. **«Атайын тергөө эксперименти»** – аракеттеринде кылмышка даярдануу, жасоо же жасалган белгилери байкалган шектүү адамдын (адамдардын)

чыныгы ниетин текшерүү үчүн анын жүрүм-турумуна байкоо жүргүзүүгө тергөөчү жана ыкчам бөлүм тарабынан мүмкүн болушунча реалдуу чөйрөгө тиешелүү жасалма шарттарды (кырдаалды) түзүүдө же кайра түзүүдөн турат. **«Баңги мафиясы»** - бул баңги заттары же алардын реагенттери менен кылмыштуу бизнеске тиешеси бар адамдарды үч деңгээлде бириктирген, улуттук масштабда так аныкталган түзүмгө али калыптана элек, бирок мындай түзүлүшкө ыктаган жана баңги бизнесин бир жерде монополиялаган татаал кылмыштуу түзүлүш. Элдин бул бирикмеси укук коргоо органдарынын ишмердигине аны зыянсыздандыруу жана алардын кылмыштуу аракеттеринин коопсуздугун камсыз кылуу үчүн кызыгуусу жогорулаган белгилүү бир иерархияга жана катуу тартипке ээ, жакшы куралданган жана жабдылган шериктердин уюму болуп саналат*.

«Коррупциялык кылмыштуулук» - жалпы жетекчиликтин астында катуу борборлоштурулган уюмдан улам, мамлекеттин, мыйзам чыгаруучу, аткаруу бийлигинин жана башкаруунун, ошондой эле сот бийлигинин кызмат адамдарынын милдеттүү байланышы жана колдоосу менен экономикалык, саясий жана башка пайдаларды көздөгөн уюшкан, туруктуу түзүм**.

«Кылмыштуу коомдоштук» - бул туруктуу түзүмдөлгөн уюшкан топ же жалпы борборлоштурулган жетекчиликтин алдында иш алып барган уюшкан топтордун бирикмеси, алардын ишмердүүлүгү ар кандай атайылап кылмыштарды системалуу түрдө жасоого багытталган, бир эле учурда түзүлгөн мындай иштердин көп баскычтуу системасы анын масштабдуу, узак мөөнөттүү, аймактар аралык мүнөзгө ээ жана белгилүү бир пайдаларды алуу***.

2. Автор төмөндөгү 4 бөлүм жана 9 бөлүмчөдөн турган «Кыргыз Республикасынын 2030-жылга чейин баңги затка каршы программасы» автордук долбоорун иштеп чыгып, сунуштаган: *I. Киришүү; II. Жалпы жоболор: 2.1. Программанын укуктук негиздери; 2.2. Программада колдонулган негизги түшүнүктөр жана аларга карата ыкмалар; 2.3. Кыргыз Республикасында баңгичиликтин өсүшүн шарттаган негизги аныктоочу факторлор; 2.4. Программанын максаты жана баңгилекке каршы иш-чаралардын негизги багыттары. III. Кылмыштуулуктун трансулутташтырылышынын контекстинде баңги кырдаалын жана баңгичиликтин таралышынын жаңы тенденцияларын талдоо. IV. Кыргыз Республикасында баңгизатка көз карандылыкка каршы натыйжалуу аракеттенүүгө тоскоол болгон көйгөйлөр. V. Кыргыз Республикасында*

¹Эскертүү: жободогу №1 позициядагы үч терминдик түшүнүккө: «баңги мафиясы», «коррупциялык кылмыштуулук», «кылмыштуу коомдоштук» карата автор алардын мазмуну боюнча В.Н. Омигова, А.М. Дармилов диссертациянын өзүндө айтылган эмгектерге, атап айтканда:

* *Баңги мафиясы* - **Омигов, В.И.** Концепция борьбы с незаконным оборотом наркотиков и роли органов внутренних дел в ее осуществлении в Российской Федерации / В.И. Омигов - Пермь, 1994. - 33 с. (дисс. иштир 264-265 бб.).

** *Коррупциялык кылмыштуулук*, *** *Кылмыштуу коомдоштук* - **Дармилов, А.М.** Установление объективных и субъективных признаков преступления как предмет доказывания в процессе расследования незаконного оборота наркотиков (Теоретические и тактико-методические аспекты) [Текст]: Дис. ... к. ю. н.: 12.00.09 / А.М. Дармилов - Краснодар, 1998 - 253 с. (диссертациялык иштин 265 б.).

баңгичиликке каршы күрөшүү боюнча чараларды өркүндөтүүнүн артыкчылыктануу багыттары: 5.1. Баңгичиликке каршы күрөшүү боюнча атайын чаралардын системасы; 5.2. Кыргыз Республикасындагы баңгизаттык абалдын мониторинги; 5.3. Баңги заттарына байланыштуу кылмыштарды жасоонун жаңы формаларына жана ыкмаларына каршы туруу үчүн укуктук механизмдерди өркүндөтүү; 5.4. Компьютердик маалыматтын коопсуздугун камсыздоо боюнча чараларды өркүндөтүү; 5.5. Заманбап шарттарда баңгичиликке каршы алдын алуу механизмин ишке ашыруунун өзгөчөлүктөрү. VI. *Программаны ишке ашыруунун күтүлгөн натыйжалары.*

3. Төмөнкүлөр баңгичиликтин негизги белгилери болуп саналат деп негизделген: **1)** баңгичилик укукка каршы коомдук жүрүм-турумдун төмөнкүдөй формаларында көрсөтүлөт: а) медициналык эмес эпизоддук баңги заттарын колдонуу (негизинен социалдык-маданий көйгөй); б) баңги затын системалуу түрдө колдонуунун патологиялык формасы катары мүнөздөлүүчү социалдык-медициналык көйгөй катары (б.а. адамдын психологиялык жана физикалык көз карандылыгы менен байланышкан жана организмдин ишинин олуттуу бузулушуна алып келүүчү); в) баңгичиликтен келип чыккан кылмыштуу аракеттерди жасоо менен байланышкан терс социалдык көрүнүш; г) баңги заттарына байланыштуу коомго каршы аракеттерди жасоо. **2)** Баңгичилик кылмыштын көрүнүшү катары бир катар терс кесепеттерде чагылдырылат: а) жашыруун мүнөздөгү кылмыш иштерин жетишерлик узак мөөнөткө жүзөгө ашырууда жана баңги заттарына байланыштуу кылмыштарды жасоого катышкан адамдардын чөйрөсүн көбөйтүүдө; б) наркомания синдромунун калыптанышы менен байланышкан социалдык медициналык-биологиялык, психологиялык, экономикалык мүнөздөгү көйгөйлөрдүн пайда болушу; в) баңги бизнесине катышкан уюшкан кылмыштуулукту калыптандыруу, модернизациялоо жана өнүктүрүү. **3)** Коррупциялык кылмыштарды жасоонун фонунда анын көп түрдүүлүгү жана масштабдуулугу менен мүнөздөлгөн баңги бизнесинин транслутташтырылгандыгы. **4)** Баңги заттарды колдонгон адамдардын тобунун өзгөчөлүгү (мисалы, эпизоддук же системалык колдонуучулар, экспериментаторлор, баңги заттарына психикалык жана физикалык көз карандылыгы бар адамдар). **5)** Баңгичиликтин таралышынын себептеринин жана шарттарынын параметрлеринин өзгөчөлүгү, коом жана бүтүндөй мамлекет үчүн мыйзам ченемдүүлүктөрү жана кесепеттери, ошондой эле социалдык көзөмөлдүн формасы.

4. Баңги абалды баалоодо төмөнкү көйгөйлүү аспектилерди эске алуу керек: *Биринчиден*, ишмердүүлүгү баңгичилик менен байланышкан мамлекеттик органдардан алынган статистикалык көрсөткүчтөргө сын көз менен караш керек, анткени: **а)** берилген маалыматтар баңги кырдаалынын реалдуу абалын чагылдырбайт жана көп учурда мындай натыйжалар бири-биринен олуттуу айырмаланат, бул каралып жаткан аймактагы учурдагы кырдаалга объективдүү

баа берүүнү кыйындатат; б) функцияларына баңги кылмыштарынын жогорку латенттүүлүгүнүн фонунда баңги каражаттарынын коопсуздугун камсыз кылуу кирген мамлекеттик органдардын ишинин төмөн натыйжалуулугу менен байланышкан; в) мамлекеттик түзүмдөрдүн, анын ичинде укук коргоо органдарын кылмыштуулукка тартуу, алардын ишмердүүлүгү баңги кылмыштуулукка каршы күрөштү да, ошондой эле баңгилерди аныктоону, дарылоону жана реабилитациялоону да камтыган мамлекеттик органдарды, анын ичинде укук коргоо органдарын. Экинчиден, окумуштуулар арасында баңги кырдаалынын түзүмдүк элементтери жөнүндө ой-пикирлердин кеңири палитрасынын болушу, биринчи кезекте, маселенин изилденип жаткан чөйрөсүнүн максаттарына жана милдеттерине башкача мамиле кылуу керек, ошондуктан, алар камтыган параметрлердин саны көбүнчө криминологиянын алдында турган милдеттердин бүт спектрин жана кылмыштуулукка байланыштуу, атап айтканда, аны менен байланышкан тармактарды камтыйт. Баңги кырдаалын баңгиликке каршы аракеттенүүнүн комплекстүү механизминин түзүмдүк элементи катары кароо керек. Демек, баңгиликтин компоненттеринин бири болуп баңги кырдаалга мониторинг жүргүзүү саналат, анткени анын мүнөздөмөлөрү аркылуу жалпысынан баңгичиликтин абалы, деңгээли, түзүмдүк компоненти, динамикасы жана тенденциялары жөнүндө айтууга болот, анын ичинде баңги кылмыштуулук.

5. Кыргыз Республикасында баңгичиликке каршы күрөшүүнүн кылмыш-жаза укуктук механизминин натыйжалуулугун жогорулатуу зарылчылыгы конфликттерди жоюу, ошондой эле бир катар беренелердин мазмунун жакшыртуу менен негизделет, атап айтканда: а) кылмыш аракеттеринин конкреттүү формасы үчүн КР КЖКде көрсөтүлгөн баңги кылмыштарынын курамынын диспозициясы ылайык келүүгө тийиш; б) эгерде актылардын тизмеси бар болсо, ал негиздүү жана мыйзам чыгаруу техникасынын эрежелерин эске алуу менен моделдештирилүүгө тийиш. Антпесе, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин бир катар ченемдеринин кемчиликтерин жоюу кыйын, алар бир курамдын алкагында иш жүзүндө башка юридикалык мүнөзгө жана теңдешсиз даражага ээ болгон актылар бириктирилгендигинен турат; в) тизмени квалификациялык белгилер менен толуктоо, алар бир жагынан кылмыш-жаза укугунун теориясы тарабынан иштелип чыккан тиешелүү тизмени эске алуу менен моделдештирилүүгө тийиш, ал эми экинчи жагынан, укук колдонууну илимий жалпылоонун жана изилдөөнүн натыйжасында кылмыштын тиешелүү түрүнүн белгилерине ылайык практикалоо; г) баңги кылмыштарына тиешелүү бир катар беренелердин мазмунун талдоодо байкалган, алардын мазмунун оңдоону талап кылган кемчиликтерди жана карама-каршылыктарды четтетүү; д) ушул чөйрөдө байкалган тенденцияларды эске алуу менен заманбап баңгичиликке каршы күрөшүү боюнча мамилелерди кайра карап чыгуу зарылчылыгы. Автор

КР КЖКнин 36-главасындагы баңгизатка каршы кылмыштардын жаңы редакциясын сунуштайт.

6. Эмгекте баяндалган баңгичиликтин заманбап көрүнүшүнүн өзгөчөлүктөрүн, анын жайылуу тенденцияларын, ошондой эле КР КЖКнин 36-главасынын беренелеринин мазмуну боюнча талаштуу позицияларды эске алуу менен бул чөйрөдөгү кылмыштын курамынын туюндурмасынын автордук варианты негизделген. КР КЖКнин 36-главасынын мазмунунун төмөнкүдөй түзүмү сунушталат: **КР КЖКнин 282¹-беренеси «Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды жана алардын аналогдорун сатып өткөрүү максатында мыйзамсыз даярдоо, өндүрүү жана кайра иштетүү»; **КР КЖКнин 282²-беренеси** «Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды, алардын аналогдорун сатып өткөрүү максатында мыйзамсыз жүгүртүү»; **КР КЖКнин 283¹-беренеси** «Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды жана алардын аналогдорун сатып өткөрүү максатысыз мыйзамсыз даярдоо, өндүрүү жана кайра иштетүү»; **КР КЖКнин 283²-беренеси** «Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды, алардын аналогдорун сатып өткөрүү максатысыз мыйзамсыз жүгүртүү»; **КР КЖКнин 284-беренеси** «Баңги каражаттарын же психотроптук заттардын прекурсорлорун мыйзамсыз өндүрүү жана мыйзамсыз сатып өткөрүү»; **КР КЖКнин 285¹-беренеси** «Баңги каражаттардын психотроптук заттардын алардын прекурсорлорунун же аналогдорунун контрабандасы»; **КР КЖКнин 286-беренеси** «Баңги каражаттарын же психотроптук заттарды уурдоо же болбосо опузалап алып коюу»; **КР КЖКнин 287-беренеси** «Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды же алардын аналогдорун колдонууга көндүрүү»; **КР КЖКнин 288-беренеси** «Баңги каражаттарын же психотроптук заттарды камтыган өсүмдүктөрдү мыйзамсыз эгүү жана өстүрүү»; **КР КЖКнин 289-беренеси** «Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды, алардын аналогдорун жана прекурсорлорун өндүрүүнүн жана жүгүртүүнүн белгиленген эрежелерин бузуу»; **КР КЖКнин 290-беренеси** «Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды, алардын окшошторун, ошондой эле потенциалдуу коркунучтуу психоактивдүү заттарды колдонуу үчүн көмүскө жайларды уюштуруу же кармоо»; **КР КЖКнин 290¹-беренеси** «Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды, алардын окшошторун, ошондой эле потенциалдуу коркунучтуу психоактивдүү заттарды колдонуу үчүн жайларды системалуу берүү»; **КР КЖКнин 290²-беренеси** «Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды же алардын окшошторун, ошондой эле жаңы потенциалдуу коркунучтуу психоактивдүү заттарды колдонуу үчүн көмүскө жайларды уюштуруу же кармоо»; **КР КЖКнин 291-беренеси** «Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды алууга укук берүүчү рецепттерди же башка документтерди мыйзамсыз берүү»; **КР КЖКнин 291¹-беренеси** «Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды алууга укук берүүчү рецепттерди же башка документтерди жасалмалоо, даярдоо же сатып өткөрүү»; **КР КЖКнин --****

--- беренеси «Мыйзамсыз баңги бизнеси»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды же алардын аналогдорун, ошондой эле потенциалдуу коркунучтуу жаңы психотроптук заттарды керектөөгө, же алар жөнүндө жарнакты электрондук же маалыматтык-телекоммуникациялык тармактарды, анын ичинде Интернетти пайдалануу менен жайылтуу»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Электрондук же маалыматтык-телекоммуникациялык тармактарды, анын ичинде Интернетти пайдалануу менен жасалган баңги каражаттарын, психотроптук заттарды же алардын аналогдорун мыйзамсыз сатып өткөрүү»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Интернет тармагын пайдалануу менен баңги каражаттарын, психотроптук заттарды жана алардын аналогдорун, ошондой эле жаңы потенциалдуу коркунучтуу заттарды мыйзамсыз жүгүртүү»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Сатып өткөрүү максатында жаңы потенциалдуу коркунучтуу психоактивдүү заттарды мыйзамсыз өндүрүү, даярдоо, кайра иштетүү»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Сатып өткөрүү максатында жаңы потенциалдуу коркунучтуу психоактивдүү заттарды мыйзамсыз жүгүртүү»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Адам тарабынан баңги каражаттарын, психотроптук заттарды же жаңы потенциалдуу коркунучтуу психоактивдүү заттарды колдонуу»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Балдарды баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү чөйрөсүндө кылмыш жасоого тартуу»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Баңги каражаттарын же психотроптук заттарды же алардын прекурсорлорун камтыган өсүмдүктөрдү өстүрүүнүн эрежелерин бузуу»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Баңги заттарын камтыган өсүмдүктөр жана алардын бөлүктөрү менен иштөө эрежелерин бузуу»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Атайылап жасалма рецептти же баңги каражаттарын же психотроптук заттарды алууга укук берүүчү башка документти колдонуу»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Интернет-тармактын хостинг-провайдери тарабынан белгисиз колдонуучу тарабынан серверде орун берүү»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Интернет-провайдерине Интернет-сайттын колдонуучуларын толук эмес же туура эмес маалымат менен камсыз кылуу»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Баңги каражаттарын же психотроптук заттарды билим берүү, спорттук жана маданий иш-чараларды өткөрүү жайларында мыйзамсыз коомдук пайдалануу»; **КР КЖКнин ----- беренеси** «Башка адамдын денесине анын эркинен тышкары баңги каражаттарын же психотроптук заттарды мыйзамсыз киргизүү »

Сунушталган 30 макаланын автордук басылышы диссертациялык изилдөөдө берилген

7. Баңгичилик кылмыш аракеттеринин бир нече тобун аныктайт деп ырасталат, ал эми криминологиялык мамилелердин негизинде *баңги кылмыштуулугун* төмөнкүдөй түшүнүү керек: 1) отчеттук мезгил ичинде өзүнчө аймакта да, бүтүндөй өлкө боюнча да КБРИ катталган баңги кылмыштуулугунун жыйындысы; 2) «баңги кылмыштары» категориясы кеңири мааниде төмөнкүлөрдү камтууга тийиш: 2.1.) КР КЖКнин 36-главасында

каралган кылмыштар (Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды, алардын аналогдорун жана прекурсорлорун жүгүртүү чөйрөсүндөгү кылмыштар); 2.2.) баңгизаттан мас болгон абалдагы, анын ичинде баңгизатты сатып алуу үчүн акча каражаттарын алуу максатында жасалган коомдук коркунучтуу жосундар; 2.3.) КР КЖКнин 261-262 беренелеринде каралган кылмыштар, тактап айтканда, эгерде баңги заттарына байланыштуу кылмыш аракеттерин жасоо үчүн уюшкан топ же кылмыштуу коом түзүлсө; 2.4.) жогоруда көрсөтүлгөн категориялардагы баңгизат менен байланышкан эмес кылмыштар: а) мыйзамсыз профессионалдык иши баңгичилик чөйрөсүндө кылмыштуу аракеттерди жүзөгө ашырууга көмөктөшкөн учурда (шарттарды түзгөн), мисалы: алар бир катар кызмат адамдарын, анын ичинде баңгичилик боюнча иштер боюнча сотко чейинки өндүрүшкө кызматтык ыйгарым укуктарын кыянаттык менен пайдалануу менен байланышкан коррупциялык кылмыштарды камтууга тийиш; б) КР КЖКнин 44-главасында каралган кылмыштарга байланыштуу далилдерди алуунун процессуалдык тартибине байланыштуу кылмыштар (354, 355, 360, 361, 364, 366-статьялар); в) фирмалар тарабынан баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүдөн алынган акча каражаттарын же башка мүлктү легалдаштырууну (адалдоону) ишке ашыруу (алар трансулуттук уюшкан кылмыштуулуктун көрүнүшүнүн бир түрү); **3)** тар мааниде баңги кылмыштарынын категориясы, анын ичинде КР КЖКин 36-главасында саналган кылмыштардын тобу. Бул ыкма өзүн негиздейт, анткени криминалистика илиминин предметинин көз карашынан алганда баңги кылмыштарын изилдөө төмөнкүдөй мыйзам ченемдүүлүктөр менен да камтылган: а) баңги кылмыштуулугун анын бардык көрүнүштөрү боюнча изилдөө; б) анын таралуу тенденцияларына таасир этүүчү аныктоочу факторлорду изилдөө; в) коом жана мамлекет тарабынан профилактикалык чаралардын кеңири спектрин кабыл алуунун кылмыштуулукка тийгизген таасири.

8. Атайын тергөө аракеттерин институтун толуктоо зарылчылыгы КР КЖПКне «Электрондук почтанын серверлери жана мессенджерлери аркылуу берилүүчү электрондук кат алышууларды жана башка санариптик маалыматтарды байкоо, контролдоо жана эсепке алуу» деген жаңы беренени киргизүү зарылчылыгы негизделген. *Биринчиден*, КР КЖПКнин ченемдерин талдоо мыйзам чыгаруучу тарабынан КР КЖПКнин «Почта-телеграф жөнөтүүлөрүнө камак салуу жана аларды кароо чыгуу жана (же) алып коюу» 229 беренеси кабыл алынган, бирок мазмунуна таянсак, бул эреже электрондук билдирүүлөрдү камтыбайт, демек, аларды камакка алуунун, кароонун, алып коюунун процессуалдык тартибин караштырбайт, бул электрондук почтаны уюштуруунун өзгөчөлүгүнө байланыштуу. *Экинчиден*, КР КЖПКнин 229-беренесине ылайык, почта-телеграф жөнөтүүлөрүн конфискациялоо санариптик маалыматты билдирген электрондук почта жөнөтүүлөрүнөн айырмаланып,

материалдык алып жүрүүчүдөгү маалыматтарды камтыган жөнөтүүлөргө гана тиешелүү. *Үчүнчүдөн*, электрондук билдирүүлөрдүн өзгөчөлүгүн эске алуу керек, бул маалыматты жеке санариптик түзүлүштөрдүн ортосунда гана өткөрүү жолу менен ишке ашырылышы мүмкүн (мисалы, жеке уюмдун локалдык корпоративдик тармагы болсо), б.а. Интернет-провайдерлердин серверлери аркылуу эмес, өзүнчө бир уюмдун серверлери аркылуу. *Төртүнчүдөн*, жаңы тергөө аракетинин сунушталып жаткан редакциясы ошондой эле почталык кат алышуулардан айырмаланып, электрондук билдирүүнү алып коюунун негизсиздиги төмөнкүдөй себептер менен байланыштуу: *а)* эреже катары, каралып жаткан иш боюнча сотко чейинки өндүрүштө жөнөтүүчүнүн жеке маалыматтары жөнүндө эмес, электрондук почта ящигине камак салуу жөнүндө маалыматтар болушу мүмкүн; *б)* келип түшкөн электрондук почта билдирүүлөрүнүн чоң массивдерин эске алуу зарыл, бул мындай кат алышууларды процессуалдык бекемдөө боюнча далилдөө субъекттеринин ишин татаалдаштырбай койбойт, анткени көйгөйлөр аларды аныктоого жана процедуралык аткарууга байланыштуу. (башкача айтканда, интернет-ресурстарга же файлдарга шилтемелерди атайын көрсөтүү керек ж.б.). Кошумчалай кетсек, ошол эле учурда сервердин операторлору, эгерде тергөөчүнүн талабы боюнча, мындай кат алышууларды кармоо менен байланышкан функцияларды аткара алышпайт. Окумуштуулар тарабынан «сүйлөшүүлөрдү тыңшоо», «адамды же жерди аудио жана видеокөзөмөлдөө», «почта телеграфына жана кат-кабарларына камак салуу» сыяктуу тергөө аракеттеринин алкагында сунушталган электрондук каттарды колдонуунун бирдиктүү модели туура эмес, анткени, бир жагынан, алар бул тергөө аракеттеринин укуктук негиздерин олуттуу түрдө тарытат, аларды жасоо үчүн өздөрүнүн конкреттүү юридикалык жана фактылык негиздери, аларды ишке ашыруунун тартиби, ошондой эле алардын уруксатын талап кылган милдеттер бар.

9. Санариптик маалыматтын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен издөөнүн “*санариптик маалымат алып жүрүүчүдөгү тинтүү*” сыяктуу жаңы түрүн КР КЖПКне киргизүү зарылчылыгы негиздүү. Мында төмөнкүлөр зарыл: 1) тинтүүнүн көрсөтүлгөн түрүн жүргүзүүнүн механизмин жана өзгөчөлүктөрүн өзүнчө жөнгө салуу; 2) адистин катышуусу милдеттүү болууга тийиш (бул санариптик маалыматтын коопсуздугун камсыз кылат жана катуу дискте анын бурмалануу мүмкүнчүлүгүн азайтат); 3) «мыйзам менен корголуучу башка сырлар» категориясына тиешелүү маалыматтарга ээ болуу мүмкүнчүлүгүн эске алууга. Баңги бизнесине байланыштуу санариптик формадагы маалыматтардан тышкары, мыйзам тарабынан корголгон маалыматтар ар кандай маалымат каражаттарында сакталышы мүмкүн экенин эске алуу керек. Баңги заттары боюнча санариптик маалыматты көчүрүү мындай маалыматты жазып алуу каражатынан башка нерсе эмес. Баңгичилик иштери боюнча маалыматтарды

мазмундуу бекитүүнүн ыкмасы болуп саналгандыктан, санариптик көчүрмөлөө техникалык себептер боюнча санариптик маалыматтын түпнуска алып жүрүүчүсүн тартып алуу мүмкүн эместиги менен байланышкан учурларда пайда болгон көйгөйлөрдүн чечилишин камсыздай турганын эске алуу керек. Ошол эле учурда санариптик маалымат алып жүрүүчүлөрдүн эки түрүн: туруксуз жана туруксуз эмес санариптик медианы айырмалоо талап кылынат.

10. КР КЖПКде атайын тергөө аракеттерин институтун ишке ашырууда тергөө аракеттерин өндүрүүнү айкалыштыруу моделдештирүү мүмкүнчүлүгүн караштыруунун зарылчылыгы, анын жүргүзүлүшү коюлган милдеттерди эң натыйжалуу чечүүгө жана ага жетишүүгө мүмкүндүк берет. Бул максаттарда ИИБнүн кылмышка каршы иш-аракеттерин күчөтүүгө мүмкүндүк берүүчү бир катар атайын иш-чаралардын мыйзамдык ченемдерин кайра карап чыгууга өзгөчө көңүл буруу зарыл. Баңги бизнесиндеги трансулуттук уюшкан кылмыштуулукка каршы аракеттенүүдө маанилүү роль кылмыштык чөйрөгө киргизүү жана (же) кылмыштуу ишти имитациялоо сыяктуу атайын тергөө аракеттерине берилиши керек (КР КЖПКнин 237-беренеси). Бул берененин мазмунуна таянып, алар даярдап жаткан, жасап жаткан кылмыштар боюнча фактылык маалыматтарды алуу үчүн адамдар кылмыш чөйрөсүнө легенда аркылуу киргизилет, алар жашыруун негизде сотко чейинки өндүрүшкө көмөктөшөт. КР КЖПКнин 237-беренесинин 2-бөлүгүндө кылмыш курамына киргизилген адамга карата тыюу салуучу кызматтар, ошондой эле аларга зыян келтирүү үчүн анын жоопкерчилигин жокко чыгарган жагдайлар жана андан келип чыккан кесепеттер көрсөтүлүүгө тийиш (иште баяндалган).

11. Жалпысынан КМШ өлкөлөрүнүн жана анын ичинде Кыргыз Республикасынын аймагында контролдоуучу жеткирүүнү камсыз кылуу үчүн аткарылууга тийиш болгон конкреттүү шарттар болуп төмөнкүлөр саналат: 1) аймагында баңги каражаттарын контролдоуучу ташууга уруксат берилген жана алардын аймактары аркылуу баңги каражаттарын контролдоуучу ташуу өтө турган мамлекеттердин ортосунда түзүлгөн эл аралык келишимдердин (макулдашуулардын) болушу; 2) баңги каражаттарынын тигил же бул партиясын контролдоуучу ташуу өтө турган жалпы КМШ өлкөлөрүнүн жана атап айтканда Кыргыз Республикасынын мамлекетинде мындай атайын тергөө аракетин жүргүзүү үчүн аны өз аймагында жүргүзүүгө уруксат берүү жөнүндө суроо-талапты, ошондой эле ички улуттук мыйзамдардын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен сотко чейинки өндүрүштүн алкагында атайын тергөө аракетин жүргүзүү жөнүндө чечимдин көчүрмөсүн жөнөткөн тергөө органдары тарабынан жүргүзүлүүгө тийиш. 3) катуу сырды сактоо жана жүктү анын кыймылынын бүткүл маршруту боюнча ташууга тийиштүү контролдукту камсыз кылуу жана анын маршрутунун кайсы гана этабында болбосун алып кетүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу үчүн шарттар түзүлгөн; 4) алар аркылуу

жүктөрдү көзөмөлгө алып ташуу жүзөгө ашырыла турган мамлекеттердин укук коргоо органдарынын өкүлдөрү менен биргелешкен иш-чаралардын макулдашылган планын иштеп чыгуу. Ошону менен бирге, операциянын алкагында алардын ортосундагы өз ара аракеттенүү улуттук мыйзамдарга жана мамлекеттер аралык келишимдерге ылайык ишке ашырылууга жана жүргүзүлүп жаткан атайын тергөө аракети жөнүндө маалыматтардын мөөнөтүнөн мурда чыгып кетишине жол бербөө максатында кызматтардын ортосундагы ишенимдүү жана туруктуу байланыштар менен камсыз кылынууга тийиш; 5) ошондой эле мамлекеттин укук коргоо органдары тарабынан мындай товарларды табуу фактысы болгон учурда төмөнкүлөр зарыл: а) баңги каражаттарын ташуу (жылдыруу) каналдарын, жеткирүүнүн жана сатуунун акыркы пунктун, ошондой эле баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүчүлөрдүн трансулуттук байланыштарынын бар экендигин белгилөө жана бекитүү; б) иш боюнча далилдердин базасын камсыз кылуу боюнча чараларды көрүү жана эгерде күбөлөр башка мамлекеттин аймагында болсо, аны сактоого коюу менен сурак жүргүзүү; в) баңги заттарды ташуудагы шериктерди (уюштуруучуларды, курьерлерди, жүк алуучуларды) аныктоо, ошондой эле аларды кармоо жана өлкөгө экстрадициялоо боюнча уюштуруу-тактикалык иш-чараларды жүргүзүү; г) буюм далилдерин чогултуу жана бекитүү боюнча бардык зарыл болгон процессуалдык иш-аракеттерди жүзөгө ашыруу, атап айтканда окуя болгон жерди кароо, башка тергөө аракеттерин кийин жүргүзүү үчүн тиешелүү процессуалдык каттоо менен башка каражаттарды алып коюу (мисалы: эксперттер).

12. Жалпысынан уюшкан кылмыштуулукту жана өзгөчө баңги бизнесин иликтөөдө кылмыш ишинде далил боло ала турган компьютердик маалыматтын коопсуздугун камсыздоо менен байланышкан пайда болгон көйгөйлөрдү чечүүгө чоң маани берилиши керек. Ошол эле учурда бул максатка жетүү үчүн иштин эң артыкчылыктуу багыттары төмөнкүлөрдү камтышы керек: 1) укук коргоо тутумунун тергөө органдарынын алдында төмөнкү функциялар жүктөлгөн атайын бөлүмдөрдү түзүү: тергелип жаткан кылмыш иштери боюнча маалыматтык коопсуздукту жана электрондук документ жүгүртүүнүн талаптагыдай иштешин камсыз кылуу; кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө маалыматтык технологияларды колдонууну жана «тергөө» жана «соттук» электрондук документ жүгүртүүнү маалыматтык-телекоммуникациялык камсыздоону жакшыртуу боюнча чараларды иштеп чыгуу; 2) компьютердик маалыматты, анын ичинде «жашыруун» деген белги коюлган маалыматты коргоо каражаттарын ишке ашыруунун тартибин жана натыйжалуу системасын укуктук жөнгө салууну иштеп чыгуу жана камсыз кылуу; 3) иш боюнча сотко чейинки өндүрүшкө контролдукту жүзөгө ашырууга укугу бар адамдарга жеткиликтүүлүк менен электрондук кылмыш иштерин жүргүзүү тутумун иштеп чыгат жана ишке ашырат; 4) кылмыш-жаза

сот өндүрүшүнүн катышуучуларын коргоо чараларын иштеп чыгуу жана электрондук цифралык кол коюу системасын түзүү; 5) кылмыш-жаза процессинин катышуучуларынын маалыматтык коопсуздугун камсыз кылууга байланышкан чаралардын тутумун иштеп чыгуу жана түзүү.

13. Компьютердик маалыматты колдонууну ийгиликтүү кеңейтүү төмөнкүдөй негизги укуктук аспектилерди чечүүнү талап кылат: **биринчиден**, жалпысынан кылмыш процессиндеги «маалымат» элементтеринин түрлөрүнө жана өзгөчө каралып жаткан «маалымат алып жүрүүчүгө» тиешелүү терминологиялык түшүнүктөрдү иштеп чыгуу жана аныктоо зарыл. Анткени, «маалыматтык ресурстардын материалдык алып жүрүүчүлөрү» түшүнүктөрүнө карата кыйла талаш-тартыштуу аспектилерге мамиленин эки ачалыгы компьютердик маалыматты документ катары таануу үчүн идентификациялык реквизиттерди аныктоодо көйгөйлөргө алып келет; **экинчиден**, маалыматтык технологияларды эске алуу менен процесстик формаларды модернизациялоо зарыл, алар классикалык процессуалдык форманын иштелип чыккан критерийлерине жооп бериши керек. Бул мамиле «маалыматтык технологиялардын кылмыш-жаза процессуалдык формасына» мүнөздүү болгон бир катар белгилердин болушу менен негизделет, атап айтканда: 1) мыйзамдык деңгээлде маалыматтык технологияларды колдонуу менен процессуалдык аракеттерди жасоонун шарттары жана тартиби белгиленүүгө тийиш; 2) кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн жүрүшүндө техникалык каражаттарды жана маалыматтык технологияларды колдонуу менен сотко чейинки өндүрүштүн жана жактоочу тараптын жасаган аракеттерин укуктук актыларда белгилөө жана жол-жоболоштуруу эрежелери; 3) кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдар жасалган аракеттердин техникалык жагын жөнгө салбайт, бирок жасалган аракеттердин процессуалдык формасынын укуктук жагын гана жөнгө салат; 4) процессуалдык аракеттерди жасоого катышуучулардын өзгөчөлүгү, анткени компьютердик маалыматты чогултуу, алуу жана бекитүү атайын билимди талап кылат; **үчүнчүдөн**, кылмыш-жаза процессуалдык ченемдерди иштеп чыгуу зарыл: 1) компьютердик маалымат берүүнүн шарттарын далилдердин сапаттарын жана алардын юридикалык күчкө ээ боло турган шарттарын аныктоо, б.а. актуалдуулуктун, жол берилгендиктин жана ишенимдүүлүктүн тиешелүү критерийлери; 2) сотко чейинки өндүрүштүн субъекттеринин ортосунда да электрондук маалыматты берүүнүн, иштеп чыгуунун, сактоонун, алып коюунун өзгөчөлүктөрүн жөнгө салуу, ошондой эле юридикалык күчкө ээ болгон мындай маалыматтык документти сотко берүү үчүн; 3) Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин ченемдеринде зарыл маалыматтарды алууга багытталган алардын аракеттеринин жүрүшүн жана натыйжаларын белгилөөгө байланышкан соттук териштирүүнүн жүрүшүндө тараптар берген электрондук документтер түрүндөгү далилдердин эквиваленттүү күчү көрсөтүлүүгө тийиш. 2) процессуалдык протоколго айрым

өзгөртүүлөрдү киргизүүгө жол бербөө үчүн (анын ичинде кызмат адамынын абийирсиздигинин учурлары) кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарда төмөнкүлөрдү жөнгө салуучу атайын эрежелер каралууга тийиш: *а)* маалыматтык технологияларды жана электрондук документтерди колдонуу менен салттуу жана атайын тергөө аракеттерин жана башка процесстик аракеттерди жүргүзүүнүн негизги принциптери; *б)* электрондук документтердин жана алардын реквизиттеринин аныктыгынын ченемдик (кепилдик) критерийлери; *в)* мүмкүн болуучу кол салуулардан коргоо чаралары (мисалы: электрондук көчүрмөлөрдү депонирлөө, көчүрүү менен байланышкан адистин катышуусу, депонирлөө, электрондук маалыматты сотко берүү үчүн алып коюу); *г)* өз алдынча процессуалдык аракет катары «электрондук көчүрүүнү» камсыз кылуу жана ошол эле учурда бирдиктүү маалыматтык система менен иштөөнүн негизги критерийлерин караштыруу.

14. Баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу кылмыш иштери боюнча юридикалык жактардын жазык жоопкерчилигин белгилөө зарылчылыгы негизделет. Кылмыш-жаза-укуктук санкциялардын коркунучу, андан кийин олуттуу мүлктүк жана аброюна шек келтирген санкциялардын коркунучу уюмдардын (компаниялардын) жетекчилигин бул чөйрөдө коопсуздукту камсыз кылуу боюнча чараларды көрүүгө, ички иштер органдарынын кызматкерлерине ички көзөмөлдү күчөтүүгө мажбурлай турганын эске алуу керек. Мында төмөнкү жагдайлар эске алынууга тийиш: *биринчиден*, мындай мамиле кылуу менен кылмыш-укуктук таасир көрсөтүү чараларынын субъектисин кылмыштын субъектисинен айырмалоо зарыл. Ал эми бул кылмыш аң-сезими жана эрки бар адам тарабынан гана (бул коомдук коркунучтуу, укукка каршы жана күнөөлүү жосундун спецификалык курамынын милдеттүү белгилери) тарабынан жасалышы мүмкүн экендиги жана кылмыш-жаза мыйзамынын чаралары жеке гана эмес юридикалык жактарга да колдонулушу менен шартталган. *Экинчиден*, юридикалык жакка кылмыш-жаза укуктук чаралар колдонула турган шарттарды аныктоо талап кылынат. Аларга төмөнкү учурлар кирет: *а)* эгерде мындай мыйзамсыз аракеттерге юридикалык жактын башкаруу органдары уруксат берсе же алар анын мүчөлөрүнө билип туруп жасалган болсо; *б)* эгерде мындай мыйзамсыз аракеттер юридикалык жактын кызыкчылыгында анын башкаруу органдарынын мүчөлөрүнө маалым болсо; *в)* юридикалык жак тарабынан ыйгарым укук берилген субъект.

15. Баңгичиликке каршы күрөшүү боюнча атайын кылмыш-жаза укуктук чараларды көрүү үчүн компьютердик технологияларды (интернет) колдонуу менен байланышкан баңги кылмыштарына мүнөздүү болгон өзгөчөлүктөрдү аныктоо керектиги айтылат: *1)* ар кандай мамлекеттердин юрисдикциясында баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү менен байланышкан кылмыштуу аракеттерге катышкан адамдардын (аткаруучу, кылмыштын объектиси же жабырлануучу) болушу, анткени мындай кылмыштар, эреже

катары, чек аралык менен мүнөздөлөт; 2) баңги каражаттарын саткан адам менен аларды сатып алуучунун ортосунда физикалык байланыштын жоктугу, анткени мындай кылмыштуу аракеттер алыскы мүнөздө болот; 3) баңги кылмышкерлеринин өздөрүн деперсоналдаштырууга умтулуусу тармактык мейкиндиктин өзгөчөлүгү менен камсыз кылынат, ал эми жасалган аракеттердин купуялуулугу инфраструктуранын татаалдыгынан, анонимдүүлүктүн иштелип чыккан механизмдеринен улам келип чыгат; 4) жасалган аракеттердин көп эпизоддуу жана үзгүлтүксүз мүнөзү баңги кылмышкерлеринин жогорку кесиптик даярдыгы, ошондой эле алардын мыйзамсыз аракеттерди жүргүзүү үчүн стандарттуу эмес, ар түрдүү, мезгил-мезгили менен жаңыланып туруучу ыкмаларын колдонгон кылмыштуу иш-аракеттеринин интеллектуалдык мүнөзү менен камсыз кылынат. 5) баңги заттардын тармагын кеңейтүү жана бардык багыттар боюнча кеңейтүү баңги кылмыштарын жасоо мүмкүнчүлүгүнөн улам келип чыгат.

16. Трансулуттук баңги бизнеси төмөнкү өзгөчөлүктөр менен мүнөздөлөт: 1) бул ишкердиктин предмети болуп саналган, негизинен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү жолу менен киреше алууга багытталган кылмыштуу иштин спецификалык, кеңири таралган түрү; 2) трансулуттук уюшкан кылмыштуулуктун профессионалдык кылмыштуу ишмердүүлүгү жогорку уюшкандыкта, контролдоуучу баңги бирикмелери менен мүнөздөлөт, аларда аткарылуучу функциялардын дифференциациясынын иерархиясы ачык көрүнүп турат, ошондой эле эл аралык мамилелер бар; 3) трансулуттук уюшкан кылмыштуулуктун мүчөлөрүнүн уюшкан биримдигинин фонунда көп функциялуулугу менен шартталган баңги бизнесинин комплекстүү уюшкан иш-аракеттери масштабга мүнөздүү болот; 4) кылмыштуу баңги бизнесинин ийгилиги: а) мамлекеттик бийлик органдарында жана башкаруу органдарында коррупциялык байланыштардын болушу менен камсыз кылынат; б) өздүк коопсуздук системасы; в) трансулуттук уюшкан кылмыштуулук тарабынан белгилүү бир аймактык бөлүмдө аларды кызыктырган объектилерге, анын ичинде экономикалык иш-аракет чөйрөсүндө кылмыштуу көзөмөл жүргүзүү; 5) кылмыштуу баңги бизнеси көбүнчө зомбулук мүнөздөгү башка кылмыштар, ошондой эле "көмүскө" экономика менен жана мыйзамсыз кылмыштар (кумар оюндары, сойкулук ж.б.) менен коштолот; 6) трансулуттук уюшкан кылмыштуулуктун максатына жетүү үчүн кылмыштуу баңги бизнесинен алынган акча каражаттарын легалдаштыруунун (адалдоонун) натыйжалуу механизми талап кылынат; 7) трансулуттук уюшкан кылмыштуулуктун баңги бизнесинин натыйжалуу иштеши үчүн коомдун жана мамлекеттин негизги чөйрөлөрүнө (мисалы, мамлекеттин саясий, социалдык-экономикалык, кылмыштуу саясатына) таасир этүүгө умтулуусу; 8) уюшкан кылмыштуулук менен жетектөөчү саясий ишмерлердин ортосунда тыгыз байланыштын болушу "баңги лоббиси" сыяктуу көрүнүштү түзүүдө, анын натыйжасында баңги

бизнесинин иштеши жана өнүгүшү үчүн (наркомафия) терс жагдайга ээ болгон ченемдик укуктук актылардын кабыл алынышына жол бербөө үчүн мамлекеттик бийлик органдарына таасир этүүгө болот.

17. Укук коргоо органдарынын ишинин төмөнкү натыйжалуулугуна баңги кылмыштарынын көмүскө интернетке өтүү тенденциясын аныктоочу бир катар жагдайлар таасир этээри далилденген, атап айтканда: *Биринчиден*, бул кылмыш-жаза сот адилеттиги системасы жана укук коргоо органдары натыйжалуу чечим иштеп чыга элек онлайн аянтчаны жашыруун соода менен байланышкан укуктук көйгөйлөр, биринчи кезекте, алар кийинкилерди камтыйт: *а)* баңги бизнесинин катышуучуларынын физикалык жайгашкан жери жөнүндө маалымат жок болгон учурда жооптуу юрисдикцияны аныктоо; *б)* мамлекеттердин басымдуу бөлүгүнүн ортосунда маалымат алмашуу процедурасынын тийиштүү стандарттарынын жоктугу, анын ичинде шектүүлөрдү, айыпталуучуну чечмелөө үчүн зарыл болгон логин/сыйкыр сөздөр боюнча; *в)* далилдер боюнча зарыл болгон ыкчам маалыматтарды чогултуу, ошондой эле каралып жаткан аймакта түзүлгөн трансулуттук уюшкан кылмыш чынжырын бузуу үчүн аларды кылмыштуу чөйрөгө киргизүү үчүн жашыруун кызматкерлерди пайдалануу көйгөйлөрү. *Экинчиден*, интернет-сайттар интернет аркылуу топтун жаңы мүчөлөрүн тартат, баңги заттарды керектөө жерлери, аларды иштеп чыгуу, даярдоо жана колдонуу ыкмалары жөнүндө маалыматтарды камтыйт. Ошол эле учурда, эреже катары, бул сайттар чет өлкөлүк домендерде катталган, бул укук коргоо органдарынын уюшкан кылмыштуу топтордун мүчөлөрүн жана ресурстардын ээлерин жоопкерчиликке тартуу, алардын ишмердүүлүгүнө бөгөт коюу боюнча иш-аракеттерине тоскоолдук кылууда, анткени аларга кызыкдар тараптардын кирүү мүмкүнчүлүгү анонимдүүлүк серверлери (VPN) аркылуу ишке ашырылат. Укук коргоо органдары үчүн онлайн баңгичиликтин кыйынчылыктары ошондой эле билдирүүлөрдү шифрлоонун системалуу түрдө өзгөрүп туруучу механизмдерине көз салуу өтө кыйын, бул кылмыштуу аракеттерге жашыруун мүнөз берет. *Төртүнчүдөн*, онлайн баңгичилик трансулуттук уюшкан жогорку технологиялык кылмыштуулуктун бардык өзгөчөлүктөрүнө ээ, ал жасалма жана табигый латенттиктин жетишээрлик жогорку даражасы менен мүнөздөлөт, кылмыш ишинин формаларын жана ыкмаларын түп-тамырынан бери өзгөртүү менен мүнөздөлөт, бул укук коргоо органдарына баңги кылмыштарын иликтөө методологиясына мурда колдонулган ыкмаларды колдонуу, бул онлайн баңгичиликтин максатын андан ары өзгөртүүгө гана кызмат кылат.

Издөнүүчүнүн жеке салымы – диссертациялык изилдөөнүн негизги илимий натыйжалары автор тарабынан жекече алынган. Коргоо үчүн сунушталган жоболорду диссертант өзү гана иштеп чыгат.

Изилдөө натыйжаларын апробациялоо. Изилдөөнүн натыйжалары окуу процессинде Ош мамлекеттик юридикалык институтунун жана Ж.Баласагын атындагы КУУнун Юридикалык факультетинин студенттери үчүн диссертациялык изилдөөнүн алкагында каралган бөлүмдөрдө кылмыш-жаза укугу, кылмыш-жаза процессуалдык, криминология, криминалистика курстарын окутууда пайдаланылды, бул ишке ашыруу актысынын болушу менен тастыкталат. Коргоо үчүн берилген негизги теориялык иштеп чыгуулар жана жоболор автордун илимий иш-чараларда жасаган докладдарында чагылдырылган: Эл аралык илимий-практикалык конференция “Кыргызстандын милициясы: тарых жана азыркы заман. Кыргыз милициясынын түзүлгөндүгүнүн 90 жылдыгына арналган” (Бишкек, 2014-ж.); Жеке жана коомдук укук боюнча 9-эл аралык илимий конференция (Вена, 16.12.2015); Борбордук Азиянын Регионалдык Институту тарабынан Борбордук Азия өлкөлөрүндөгү баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнү талкуулоо үчүн уюштурулган тегерек стол (апрель, июнь 2019-жыл); А.З.Ермекбаевдин 80 жылдыгына арналган «Борбордук Азия өлкөлөрүнүн экономикасын санариптештирүү жана трансформациялоо: бухгалтердик эсеп, аналитикалык, статистикалык жана укуктук аспекти» аттуу эл аралык илимий-практикалык конференция. (Бишкек, 2020).

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган негизги жыйынтыктар КР УАКнын рецензияланган басылмаларынын тизмесине кирген журналдарда жарыяланган 19 илимий макалада чагылдырылган, ОИЦИ (РИНЦ), Scopus.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Иштин түзүмү изилдөөнүн максаттары жана милдеттери менен аныкталат, ал кириш сөздү, төрт бапты, 12 бөлүмдү, корутундуну, пайдаланылган адабияттардын тизмесин жана тиркемелерди камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүү диссертациянын темасынын актуалдуулугун; диссертациянын темасынын негизги илимий программалар (долбоорлор) жана ири илимий изилдөөлөр менен байланышын; изилдөөнүн максатын жана милдеттерин; иштин илимий жаңылыгын; алынган натыйжалардын практикалык маанисин; коргоого берилген диссертациянын негизги жоболорун; изилдөөчүнүн жеке салымын; изилдөөлөрдүн натыйжаларын апробациялоосун; диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугун; диссертациянын түзүмүн жана көлөмүн ачып берет.

«Кыргыз Республикасындагы кылмыш-жаза мыйзамдарынын учурдагы абалы жана өнүгүү келечеги» деген биринчи бап төрт бөлүмдү камтыйт: биринчи бөлүм «Терминологиялык түшүнүктү жана мазмунду укуктук чечмелөө көйгөйлөрү: «баңгилик», «баңги кылмыштуулук», «баңги бизнеси»,

«баңги кырдаалы», экинчи бөлүм "КМШ өлкөлөрүндө уюшкан баңги кылмыштуулукту аныктоочу спецификалык факторлор", үчүнчү бөлүм "Кыргыз Республикасынын колдонуудагы Кылмыш-жаза кодексинин контекстинде баңги кылмыштуулукка каршы күрөшүүгө багытталган укуктук ченемдерди ишке ашыруунун актуалдуу көйгөйлөрү", төртүнчү бөлүм "Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза мыйзамдарына баңги кылмыштарынын жаңы курамын киргизүүнүн юридикалык негиздери жана өбөлгөлөрү".

Автор эмгекте баңгичилик бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасында гана эмес, бүткүл дүйнө жүзүндө коомдун бир катар чөйрөлөрүнө жана мамлекеттин туруктуулугуна таасирин тийгизген өтө татаал жана коомдук коркунучтуу көрүнүш экенин баса белгилеген. Баңгичиликтин жайылуусу, албетте, демографиялык абалга, экономикага, саясатка, укук тартибине таасир этүүчү күчтүү терс фактор болуп саналат, анткени баңги кылмыштары мамлекеттин криминалдык чөйрөсүнө таасирин тийгизет жана бүтүндөй улуттук коопсуздукка коркунуч келтирет. Демек, баңги кылмыштуулук менен күрөшүү көйгөйлөрү көптөгөн авторлордун изилдөөлөрүнүн предмети болгондугу логикага ылайыктуу.

Баңги кылмыштуулугунун ар кандай чөйрөлөрүнүн бир катар аспектилери, анын ичинде анын алдын алуу маселелери кийинки юрист окумуштуулардын эмгектеринде чагылдырылган: Г.А. Аванесов (1972 ж.), С.В. Бородин (1988 ж.), Ю.А. Алферов (1999 ж.), М.М. Бабаев (2001 ж.), Г.М. Билык (2000 ж.), Т.А. Боголюбова (1991 ж.), А.И. Бойко (2002 ж.), Ш.Н. Галиуллин (1982 ж.), Э.Г. Гасанов (1997 ж.; 2000 ж.), И.Н. Дружинин (1980 ж.), З.С. Зарипов (2007 ж.), Е.П. Ищенко (2015 ж.), Т.М. Клименко (2011 ж.), И.В. Кобзева (2003 ж.), В.Н. Кудрявцев (2005 ж.), И.М. Мацкевич (2009 ж.), Г.М. Меретуков (1995 ж.), Г.М. Миньковский (1999 ж.), Н.А. Мирошниченко (1984 ж.), А.С. Михлин (2007 ж.), А.Н. Мусаев (2003 ж.), В.С. Овчинский (2001 ж.), Э.Ф. Побегайло (1999 ж.), М.Л. Прохорова (2011 ж.), Л.И. Романова (2010 ж.), .Н. Сбирунов (1998 ж.; 2012; 2013), К.А. Толпекин (1998 ж.), М.А. Юхман (2008 ж.), В.Ф. Цепелев (2015 ж.).

Төмөнкү эмгектер баңгичиликтин жана баңги кылмышкерлеринин девиантты жүрүм-турумунун маселелерине арналган: Ю.М. Антонян (2002 ж.), В.М. Алиев (1993 ж.), Т.А. Боголюбова (2010 ж.), В.И. Борисовский (2006 ж.), Е.А. Буркова (2003 ж.), Е.А. Брюн (2002 ж.), М.Ю. Воронин (2010 ж.), В.Ю. Владимиров (2007 ж.), А.А. Габиани (1987 ж.), А.Я. Гришко (2000 ж.), М.Н. Гернет (2011 ж.), Я.И. Гилинский (2004 ж.), Т.Б. Дмитриева (1998 ж.), О.А. Евланова (2011 ж.), Г.В. Зазулин (2014 ж.), В.А. Зелик (2001 ж.), В.П. Иванов (2008 ж.), В.Б. Малинин (2001 ж.), И.А. Медведев (2011 ж.), В.А. Номоконов (2010 ж.), Д.К. Нечевин (2013 ж.), И.В. Торников (2009 ж.), И.В. Туровский (2013 ж.), В.И. Омигов (2004 ж.), Л.И. Романова (2015 ж.), А.Н. Сергеев (2006

ж.), С.Л. Сибиряков (2010 ж.), П.И. Сидоров (2011 ж.), Н.А. Фролова (2010 ж.), Б.П. Целинский (1992 ж.), жана башкалар.

Социология, медицина, психология, юриспруденция сыяктуу тармактарда иштеген бир катар авторлор аскер кызматкерлери сыяктуу категорияга байланыштуу бул чөйрөдөгү көйгөйлүү маселелерге көңүл бурушат. Ошентип, юрист окумуштуулардын ичинен төмөнкүлөрдү белгилесе болот: Ф.С. Бражник (2011 ж.), А.Ю. Винокуров (2009 ж.), О.В. Дамаскин (1993 ж.), Г.Н. Дропан (2008 ж.), С.М. Иншаков (2015 ж.), О.К. Зателепин (2004 ж.), Н.Н. Карпов (2005 ж.), А.В. Кудашкин (1995 ж.), К.С. Лиховидов (2014 ж.), В.П. Маслов (2017 ж.), И.М. Мацкевич (2001 ж.), С.В. Маликов (1997 ж.), Б.Ф. Старов (2005 ж.), Ю.Ю. Соковых (2010 ж.), А.В. Табаков (2012 ж.), А.А. Тер-Акопов (1997 ж.), А.А. Толкаченко (2005 ж.), Н.А. Шулепов (2009 ж.), В.П. Шупленков (2004 ж.), С.Н. Фридинский (2001 ж.), В.Э. Эминов (2001 ж.), К.В. Харabet (2018 г.) жана башкалар, анын ичинде аскер юристтеринин арасында В.Б. Ивасенко (2001), И.Н. Карпов (1999), О.А. Косов (2008), С.Н. Кирсанов (2000).

Аскердик медицина илиминин өкүлдөрүнүн арасында баңгичилик көйгөйлөрү жаатындагы эң маанилүү изилдөөлөрдү төмөнкүдөй окумуштуулар көрсөтүшкөн: В.В. Колкутин (2003 ж.), Г.П. Колунаев (2005 жг.), А.Н. Медус (1986 ж.), С.В. Литвинцев (2008 ж.).

В.А. Азаров (2008 ж.), В..С. Балакшин (2003 ж.), А.С. Барабаш (2010 ж.), Б.Т. Безлепкин (1996 ж.), А.Р. Белкин (2003 ж.), В.П. Божьев (2001 ж.), В.М. Быкин (2003 ж.), В.Б. Вехов (2004 ж.), Е.А. Доля (2010 ж.), А.А. Давлетов (2008 ж.), Р.Г. Домбровский (2001 ж.), З.З. Зинатуллин (2011 ж.), В.В. Золотых (2004 ж.), С.В. Зуев (2000 ж.), Л.Д. Кокорев (2003 ж.), Ю.В. Кореневский (2005 ж.), А.В. Кудрявцева (2003 ж.), В.А. Михайловская (2005 ж.), О.В. Левченко (1999 ж.), Ю.К. Орлов (2012 ж.), А.В. Смирнов (2010 ж.), Н.Г. Стойко (2012 ж.), М.С. Строгович (1986 ж.), Ф.Н. Фаткуллин (2014 ж.), С.А. Шейфер (2011 ж.), П.С. Элькинд (2003 ж.) жана башка авторлор кылмыш иштеринде далилдөөнүн теориясы менен практикасынын көйгөйлүү аспектилерине олуттуу салым кошушкан.

Т.В. Аверьянованын (2012 ж.), Ю.Н. Батуридин (2004 ж.), А.В. Варданяндын (2015 ж.), А.В. Вершининдин (2009 ж.), А.Г. Волеводзе (2015 ж.), Ю.В. Гаврилиндин (2008 ж.), В.В. Крыловдун (2012 ж.), Л.Б. Краснованын (2016 ж.), В.А. Копыловдун (2009 ж.), В.А. Мещеряковдун (2016 ж.), В.А. Милашевдын (2009 ж.), Э.М. Мурадяндын (2019 ж.), Е.П. Панфилованын (2009 г.), Н.С. Полеванын (2010 ж.), Е.Р. Россинскаянын (2017 ж.), А.А. Фатьяновдун (2010 ж.), А.И. Усовдун (2001 ж.), А.Н. Яковлевдин (2003 ж.), А.С. Щурованын (2017 ж.) эмгектеринде компьютердик маалыматты колдонуунун криминологиялык доктринасын түшүнүүгө жана өнүктүрүүгө байланыштуу эң актуалдуу маселелер изилденген жана талкууланган.

Белгилей кетсек, акыркы 10 жылдан бери кылмыш иштеринде далилдөөдө санариптик маалыматты колдонуу Ю. Соколовдун (2010 жг.), И.А. Зигуранын (2010 ж.), В.Ю. Стельмохдун (2013 ж.), И.В. Казначейнын (2014 ж.), Д.В. Овсянниковдун (2016 ж), Р.И. Оконенконун (2016 ж.), С.Н. Кувычковдун (2016 ж), З.Н. Хисамовдун (2016 ж.) эмгектеринде козголгон. Диссертациялык деңгээлде бүтүндөй КМШ өлкөлөрүндө баңгизатка каршы саясатты ишке ашыруунун контекстинде каралып жаткан чөйрөгө тиешелүү айрым кылмыш-жаза мыйзамдары жана криминологиялык аспектилери он жылдын ичинде төмөнкү окумуштуулар тарабынан изилденген: Воронин М.Ю. (2010 ж.), Русецкий О.В. (2010 ж.), Шурыгин А.С. (2010 ж.), Хутыз Р.А. (2010 ж.), Голощапов Е.В. (2012 ж.), Сазонова К.И. (2012 ж.), Иващенко М.С. (2012 ж.), Кипселиди Ю.Г. (2012 ж.), Родионов А.И. (2013 ж.), Шабанов Г.Ш. (2013 ж.), Сысоев Р.А. (2015 ж.), Киркина Н.В. (2015 ж.), Щербаков А.Д. (2016 ж.), Вяземская А.А. (2016 ж.), Анисимов А.Г. (2016 ж.), Дудкина Е.И. (2016 ж.).

Ал эми кыргыз жана казак илимпоздоруна келсек, анда жалпысынан бул тема боюнча төмөнкүдөй юрист окумуштуулар жазган: К.Ш. Курманов (1967 ж.; 1989 ж., 2005 ж.), Б.Б. Ногойбаев (2003 ж.; 2010 ж.; 2012 ж.), К.М. Осмоналиев (1997 ж.; 2001 ж.; 2004 ж; 2005 ж.), А. Зеличенко (1999 ж.; 2003 ж.), Р.М. Хакимов (2003 ж.; 2006 ж.), Ж.Э. Супатаева (2008 ж.; 2009 ж.).

Ошону менен бирге автор теориялык жактан да, практикалык жактан да олуттуу мааниге ээ болгон эмгектердин бар экендигине карабастан, алар, биринчиден, Кыргыз Республикасынын жаңы Кылмыш-жаза кодексин [КР КЖК 2021-жылдын 28-октябрындагы № 127 (КР 2021-жылдын 28-октябрындагы № 126 Мыйзамы менен күчүнө кирген) (КР 2022-жылдын 18-январындагы № 4 Мыйзамынын редакциясына ылайык) [Электрондук ресурс] жеткиликтүүлүк режими: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309?cl=ru-ru>] жана КР КЖПКсин [КР КЖПК 2021-жылдын 28-октябрындагы No 129 (КР 2021-жылдын 28-октябрындагы No 126 Мыйзамы менен күчүнө кирген) Кыргыз Республикасынын 2022-жылдын 18-январындагы Мыйзамынын редакциясына ылайык [Электрондук ресурс] жеткиликтүүлүк режими: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112308?cl=ru-ru>], ошондой эле бир катар негизги ченемдик укуктук актылар, Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясын [Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 20-декабрындагы № 570 Улуттук коопсуздук концепциясы) [Электрондук ресурс] жеткиликтүүлүк режими: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430815?> жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Баңгизатка каршы программасын [Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Баңгизатка каршы программасы. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 27-январындагы № 54 токтому менен бекитилген [Электрондук ресурс] жеткиликтүүлүк режими: // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/96036>] кабыл алынганга чейин жазылганын белгилейт, экинчиден, азыркыга чейин автор белгилеген

көйгөйлөр боюнча комплекстүү атайын монографиялык диссертациялык изилдөөлөр жок, *үчүнчүдөн*, баңгичиликтин таралышынын учурдагы тенденцияларын эске алуу менен, акыркы 10 жылда жүргүзүлгөн материалдардын жана монографиялык изилдөөлөрдүн талдоосунун негизинде уюшкан баңгичиликке каршы аракеттенүүнүн кылмыш-укуктук механизмдин иштеп чыгуу боюнча илимий изденүү талап кылынат, ал талаштуу жагдайларды чагылдырат, *төртүнчүдөн*, Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларындагы баңгичиликке каршы күрөшүүнүн милдеттери жана негизги багыттары заманбап баңгичилик коркунучунун деңгээлин тийиштүү түрдө чагылдырбайт. Демек, бул баңги кылмыштарын тергөөдө сотко чейинки өндүрүштүн жүрүшүндө далилдерди чогултууну жана колдонууну жакшыртууга багытталган теориялык жоболорду жана практикалык сунуштарды иштеп чыгууга ар кандай мамилени талап кылат, *бешинчиден*, албетте, бул багыттагы булактардын кеңири спектри диссертациянын методологиялык жана методологиялык негизи болуп келди. Ошону менен бирге биз бир катар теориялык жоболор талаш-тартыштуу бойдон калууда жана каралып жаткан чөйрөдөгү жаңы тенденциялардын, ошондой эле автор тарабынан келтирилген аргументтердин негизинде андан ары иштеп чыгууну жана өз убагында системалуу изилдөөнү талап кылат деп эсептейбиз.

Автор изилдөөдө эң оболу чыгарманын кыйла татаал жана актуалдуу аспектилеринин бири болгон терминология көйгөйлөрүнө токтолуп, эмгекте баяндалган бир катар аныктамалар боюнча өзүнүн көз карашын билдирген. Автордун булактардын кеңири чөйрөсүн талдоосу ага «баңгичилик» түшүнүгүнүн аныктамасына байланыштуу кыйынчылыктарды айтууга мүмкүндүк берди, мында ушул убакка чейин каралып жаткан терминге карата ар кандай мамилелер болуп келген. Автордун пикири боюнча, бул *биринчиден*, баңгичилик – табияты боюнча кыйла абстракттуу, көп өлчөмдүү жана масштабы боюнча кеңири көрүнүш болгон, ар кандай түзүмчө камтыган көрүнүш, ошондой эле бул көйгөйдүн контекстиндеги түрдүү аракеттер менен шартталган бир катар илимдердин кызыгуу чөйрөсүндө болуп жана дисциплиналар аралык мүнөзгө ээ. Демек, бул учурда колдонулган терминдердин өзү эле укуктук критерийди гана эмес, ошондой эле спецификалык критерийди (мисалы, медицина, социология, психиатрия, психология ж.б.) камтыйт жана бул терс көрүнүш менен байланышкан кесиптик максатка негизделген; *экинчиден*, «баңгичилик» түшүнүгүнө медицина илиминин тармагы олуттуу таасирин тийгизген, анткени наркологиянын мазмунунда оорунун ар кандай аспекти, анын ичинде баңгичилик, наркомания, тамеки чегүү гана эмес, алкоголизм да изилденет; *үчүнчүдөн*, сунуш кылынган аныктамаларды талдоодо авторлор кээде административдик укук бузуунун алкагында гана чектелип, укук бузуунун, кылмыштуулуктун жана кылмыштын ортосундагы чек көп учурда шарттуу

жана формалдуу мүнөзгө ээ экендигин эске алышпайт, ошондуктан , аныктаманын мазмуну кылмыштардын белгилерин камтууга тийиш [*Харабет К.В. Противодействие наркотизму и наркопреступности в Вооруженных Силах Российской Федерации (социально-правовое и криминологическое исследование): дисс... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / К.В. Харабет. – Москва, 2018. – с. 38 (396 с.)*]; төртүнчүдөн, «баңгичиликтин» терминологиялык аныктамасына башкача мамиле кылуу окумуштуулардын анын өзгөчөлүктөрүнүн мазмундук компонентине карата башка позициясы менен байланышкан.

Өзүнүн эмгегинде каралып жаткан чөйрөдөгү социалдык четтөөлөрдүн себептерин талдоодо автор анын үч негизги деңгээлинен чыгып, анда *биринчи деңгээлге* жеке деңгээлде баңгичилик жаатында адамдын кылмыштуу жүрүм-турумунун жалпы себептерин атаган; *экинчи деңгээлге* социологиялык деңгээл кирет, мында көңүл ыңгайлашпаган инсанга багытталган, ага (изилдөөдө көрсөтүлгөндөй) экономика, социалдык мамилелер, саясат, укуктук жөнгө салуу, курчап турган коомдун моралдык абалы сыяктуу чөйрөлөр таасир этет; чыгармада *экинчинин үчүнчү деңгээли* өзгөчө белгиленген – бул глобалдуу, социалдык четтөөлөргө, анын ичинде трансулуттук уюшкан кылмыштуулуктун жайылышына таасир этет.

Изилдөөнүн жүрүшүндө, чет өлкөлүк мыйзамдарды, мезгилдүү басылмалардагы жарыялоолорду жана илимий диссертацияларды салыштыруу укуктук талдоо жана контентти талдоо ыкмаларын колдонуу менен автор трансулуттук уюшкан мүнөзгө айланып бараткан баңгичиликке байланышкан көйгөйлүү аспектилерди чечүү боюнча өзүнүн көз карашын жана аргументтерин негиздүү түрдө айта алган. Ошол эле учурда автор илимий профилдеги 10-12 жылдык акыркы эмгектерде камтылган методологиялык изилдөөнүн жыйынтыктарын да эске алган.

Албетте, баңги кылмыштуулуктун детерминанты болгон бардык криминогендик факторлор баңгичиликке каршы күрөшүү боюнча мамлекеттик саясатты иштеп чыгууда эске алынууга тийиш, автордун пикири боюнча, эмгекте көрсөтүлгөн факторлордун топтору бири-бирин аныктайт жана системалык биримдикте эске алынууга тийиш. Баңги зат сатуучулардын ишмердүүлүгүнүн өзү максаттуу аракеттердин тутумунан башка эч нерсе болбогондуктан, аларды ишке ашыруу жана жайылтуу үчүн негизинен белгилүү мейкиндик параметрлеринде түзүлгөн себептердин жана шарттардын кеңири спектри болушу керек. Ошондуктан автор баңгичиликти аныктаган факторлорду *эки топко* бөлүүнү жөндүү деп эсептеген: *биринчи топ* - баңгичиликтин, анын ичинде бүтүндөй республика боюнча баңгичиликтин өсүшүн шарттаган *жалпы* топтор. *Экинчи топ* - баңги кырдаалды татаалданткан жана көмүскө экономиканын криминалдык секторунун жогорку кирешелүүлүгүн жогорулатуучу конкреттүү криминогендик факторлор.

Автор баса белгилегендей, азыркы шарттарда, жалпысынан КМШ өлкөлөрүндө жана анын ичинде Кыргыз Республикасында баңгичиликтин абалы барган сайын курчуп баратканда, баңгичиликке каршы күрөшүү боюнча эң натыйжалуу кылмыш-укуктук чараларды иштеп чыгуу жана кабыл алуу талап кылынат. Бир жагынан кырдаал бүгүнкү күндө байкалып жаткан баңгичиликтин таралышынын жаңы тенденцияларынын натыйжасында курчуп баратат, ал коомдун негизги тармактарына кыйратуучу таасирин тийгизүүдө. Экинчи жагынан, бул баңги кылмышынын трансулуттук мүнөзү дүйнөдөгү баңги тармагын кеңейтүү үчүн глобализациянын касиеттерин пайдалануу менен, курчап турган дүйнөдө болуп жаткан процесстерге дароо жооп кайтарууга мүмкүндүк бергендигине байланыштуу.

Албетте, баңги кылмыштарынын коомдук зыяндуулугу баңгичиликке каршы көзөмөлдүн натыйжалуу кылмыш-укуктук чараларын талап кылат. Бирок КР КЖКнин 36-главасынын жоболорун автордун талдоосу көрсөткөндөй, бул главанын беренелеринин диспозицияларынын мазмуну кынтыксыз эмес, муну диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары да тастыктайт. Ошону менен бирге автор КР КЖКде өзүнүн чагылдырылышын таппаган, бирок диссертанттын көз карашы боюнча, байкалган учурдагы тенденцияларды эске алуу менен баңгичиликке каршы күрөштүн эффективдүүлүгүн жогорулатуу максатында ошондой эле кылмыштуу ишмердүүлүктүн укуктук жөнгө салууну талап кылган чөйрөлөрдү кылмыш-жаза мыйзамдарына киргизүүнү талап кылат.

Изилдөөнүн тапшырмасынын негизинде автор эмгекте каралып жаткан чөйрөгө карата кылмыш-жаза мыйзамдарын ишке ашырууда ал сунуш кылган көйгөйлөрдү жана чечүү жолдорун, анын ичинде баңгичиликке каршы күрөшүү боюнча жазык-укуктук чараларды ишке ашыруу механизминин натыйжалуулугун жогорулатуу маселелерин, атап айтканда: *биринчиден*, биринчи бөлүмдө КР КЖКнин каралып жаткан 36-главасынын курамынын белгилерине карата жалпыланган заманбап теориялык жоболор чагылдырылган, алардын негизинде алар боюнча бир катар талаштуу позициялар боюнча автордун позициясы айтылат; *экинчиден*, сын талдоо позициясынан КР КЖКнин 36-главасынын мыйзам чыгаруучу тарабынан каралган беренелеринин мазмуну (КР 1-декабрдан тартып жаңыдан күчүнө кирген КЖК, 2021) беренелердин түзүлүшү боюнча да, изилдөөдө каралган курамдардын диспозициясы боюнча да автордун көз карашы берилген; *үчүнчүдөн*, төртүнчү бөлүмдө практиканы илимий жактан жеткирүүнүн, уюшкан баңги кылмыштуулугуна каршы күрөшүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуунун, ошондой эле эмгекте белгиленген баңгичиликтин жайылышынын жаңы тенденцияларынын натыйжаларына таянуу менен каралып жаткан чөйрөгө жаңы укук бузууларды киргизүү зарылчылыгы

жөнүндө автордун көз карашы сунушталган жаша негизделген, ошондой эле алардын автордук варианты берилген.

Экинчи бап *«Изилдөөнүн методдору жана методологиясы»* эки бөлүмдөн турат: *биринчи бөлүм “Изилдөөнүн объектисин жана предметин аныктоо”*, *экинчи бөлүм “Изилдөөнүн методдору”*.

Изилдөөнүн **объектиси** болуп кылмыш-жаза мыйзамдарын колдонуу процессинде пайда болгон жана Кыргыз Республикасында баңгизатка каршы саясатты ишке ашыруунун кылмыш-жаза процессуалдык жана криминологиялык криминалистикалык аспектиери менен байланышкан коомдук мамилелер саналат.

Изилдөөнүн **предмети** болуп төмөнкүлөр саналат: а) изилдөө объектисине карата колдонулуучу Кыргыз Республикасынын колдонуудагы Кылмыш-жаза кодексинин жана Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин ченемдери, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясынын жоболору жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Баңги заттарга каршы күрөшүү программасынын жоболору; б) азыркы этаптагы баңгичиликтин жана баңги кылмыштуулуктун негизги криминологиялык жана криминалистикалык мүнөздөмөлөрү, ошондой эле аны аныктоочу детерминанттары; в) компьютердик технологияларды (Интернет) пайдалануу менен жасалган баңги кылмыштарынын негиздери жана криминалдуулугу; г) айрым чет мамлекеттердин баңги заттарына каршы заманбап мыйзамдары; д) изилденген маселелер боюнча илимий иштер.

Изилдөөнүн методологиялык негизи. Изилдөөнүн методологиясы изилденип жаткан баңгичилик көйгөйүнүн секторлор аралык (комплекттүү) мүнөзү менен аныкталган, мында коюлган милдеттерди чечүүдө автор материалисттик диалектиканын ыкмаларын колдонгон, мында төмөнкүдөй фундаменталдык принциптерге кайрылган: изилденип жаткан кубулуштардын бүтүндүгү; кубулуштардын ортосундагы ички карама-каршылыктын болушу; кайталануучулук; алардын өнүгүшүндөгү прогресс. Социалдык четтөөнүн бир түрү катары баңгичиликти анализдөөнүн башталгыч чекити анын таралышынын бир катар концепциялары болгон, атап айтканда: социалдык-психологиялык, социологиялык, маданий, антропологиялык жана укуктук. Баңгичиликтин көйгөйлөрүн изилдөөдө автор ага көп баскычтуу мамиле жасоо зарылдыгын эске алып, анын негизинде төмөндөгүлөр колдонулган: жалпы илимий, атайын, салыштырма укуктук изилдөө ыкмалары, ошондой эле бардык колдо болгон материалдардын мазмунун талдоо.

Үчүнчү бап *«Баңгичилик чөйрөсүндөгү кылмыш иштери боюнча заманбап соттук-тергөө практикасынын контекстинде далилдерди чогултуу жана пайдалануу маселелери»* үч бөлүмдөн турат: *биринчи бөлүм Баңги кылмыштарын тергөөдө айрым атайын тергөө аракеттеринин жана*

ыкчам-издөө иш-чараларынын натыйжаларын пайдалануу маселелери”, экинчи бөлүм “Кылмыштарды иликтөөдө маалыматтык технологиялардын процессуалдык формасын киргизүү жана өнүктүрүү көйгөйлөрү”, үчүнчү бөлүм “Баңгичилик чөйрөсүндөгү кылмыш иштеринде далилдөөдө санариптик маалыматтарды чогултуу көйгөйлөрү”.

Автор атайын тергөө аракеттери белгилүү бир өзгөчөлүктөргө ээ экендигин далилдейт, атап айтканда: *биринчиден*, алар түздөн-түз тергөө органынын ыйгарым укуктуу адамы, ыкчам кызматкерлер тарабынан ишке ашырылат, ал эми тергөө органдары алардан материалдардын келип түшүшүн гана иликтеп, алар боюнча протокол түзүшөт, башкача айтканда, алар формалдуу функцияларды аткарышат; *экинчиден*, коюлган максатка жетүү жана контролдоуучу жеткирүү менен байланышкан көйгөйлөрдү чечүү үчүн бир катар шарттар аткарылышы керек, аларды ыкчам кызматтардын кызматкерлери камсыз кылышы керек; *үчүнчүдөн*, башка атайын тергөө иш-аракеттери менен бирге көзөмөлгө алынган жеткирүүнү жүргүзүү камсыз кылынууга тийиш, бул пайда болгон көйгөйлөрдү чечүү үчүн кошумча укуктук ченемдерди иштеп чыгууну жана кабыл алууну талап кылат (мисалы: кылмыштуу чөйрөгө киргизүү жана/же кылмыштуу ишти имитациялоо, КР КЖПК 237-беренеси); *төртүнчүдөн*, эң эффективдүү натыйжаларга жетүү үчүн атайын тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн комплекстүү айкалышын колдонуу зарыл, тактап айтканда, көзөмөлгө алуу менен бирге, ошондой эле кылмыш чөйрөсүнө киргизүүнү жана/же кылмыштуу ишти имитациялоо, бул төмөнкүлөрдү аныктоого мүмкүндүк берет: а) даярдоо иш-чараларынын жүрүшүндө баңги кылмышкерлеринин ниети; б) жеткирүүнүн уюштуруучулары, кылмыш чынжырындагы шериктери жана алардын ар биринин аткарган ролу; в) баңги каражаттарын сатып алуу, ташуу, сатуу, сатып өткөрүү каналы жөнүндө толук маалымат алууга; г) сотко чейинки өндүрүштү жүргүзгөн тергөө органынын ыйгарым укуктуу адамы тарабынан иш боюнча алынган далилдерди процессуалдык жактан камсыз кылуунун эң натыйжалуу жолу; д) кылмыштуу кырдаалды болжолдоого жана аларды болтурбоо боюнча тийиштүү чараларды көрүүгө же укук коргоо органдары тарабынан контролдоуучу жүктү жоготуу коркунучун азыраак жүргүзүүгө.

Эмгекте автор баңги бизнесине каршы күрөшүү боюнча атайын тергөө иш-аракеттеринин эң чоң натыйжалуулугу мыйзам чыгаруучу тарабынан төмөнкү позициялардын негизинде аныкталаарына көңүл бурган: а) баңги топторунун, анын ичинде трансулуттук уюшкан түзүлүштөрдүн курамына киргизилген адамдар формалдуу тараптан, алар жасаган аракеттерди туурап, формалдуу түрдө кылмыштын айрым курамынын белгилерине кирген жосундарды жасаса да, бирок ошол эле учурда бул учурда, мамлекет баңгичиликке каршы туруу аркылуу өлкөнүн улуттук коопсуздугун камсыз кылуу максатын көздөйт; б)

кылмыштуу баңги бизнеси өркүндөп баратат, бул ага каршы туруу боюнча укук коргоо органдарынын ишин кыйындатат, ошондуктан бул атайын тергөө аракетин жасоодо имитациялоочу чараларды колдонууга мажбур. Бирок, ошол эле учурда, мыйзам чыгаруучу зыяндуу кесепеттеринин коркунуч даражасын чектей турган мындай иш-аракеттер үчүн негиз түзүүгө аракет кылган; в) адамдардын өмүрүнө, ден соолугуна, мүлкүнө коркунуч келтириши мүмкүн болгон зомбулук аракеттерин жасоого мыйзам чыгаруучу тарабынан тыюу салынса; г). КР КЖПКнин 237-беренесинин 2 бөлүгүндө белгиленген өзгөчөлүк уюшкан баңгичиликке мыйзамдуу негизде каршы турууга мүмкүндүк берет, анткени жалпысынан мындай атайын тергөө аракетин жүргүзүү үчүн тергөө сотунун макулдугун алуу зарыл. Мында сотко чейинки өндүрүш баскычында соттук көзөмөл күчөтүлөт жана уюшкан баңгизат тобуна киргизилген адамга имитациялоочу чараларды көрүүгө сот гана уруксат бере алат.

Изилдөөдө интернетти колдонуу менен жасалган кылмыштардын коомдук коркунучу төмөндөгүдөй экени айтылат: 1) калктын ден соолугун да, ошондой эле баңги каражаттарын жүгүртүүнүн тартибин да Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген жазык-укуктук жактан коргоону камсыз кылган коомдук мамилелерге жыйынды зыян келтирүүдө; 2) баңгиге каршы маалыматтын массалык таркалышына жана виртуалдык коомчулукта социалдык-психологиялык климаттын уланып жаткан деформациясына байланыштуу маалыматтык мейкиндиктин кылмыштуулук деңгээлинин жогорулашы; 3) баңги кылмыштары менен алектенген субъекттердин чөйрөсүн кеңейтүүдө, ошондой эле баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнүн масштабын жана чектерин көбөйтүүдө; 4) глобалдык тармак мейкиндигинин кылмыштуулугун жогорулаткан адамдардын, анын ичинде балдардын санынын өсүп жаткан керектөөгө ыктоосу; 5) Интернетте маалыматты пайдалануу менен баңги каражаттарын, психотроптук заттарды же алардын аналогдорун даярдоо жана кайра иштетүү ишке ашырылууда; 6) Интернетте баңги заттар рыногунун коомдук коркунучунун деңгээли башка жолдор менен жасалган башка баңги кылмыштарына салыштырмалуу бир топ жогору, анткени байланыштын бул түрүн колдонуу төмөнкүлөргө мүмкүндүк берет: *биринчиден*, адамдарды, тактап айтканда, белгилүү бир потенциалдуу керектөөчүлөрдү ыкчам издөөнү жүргүзүүгө; баңги сатуучулар; сатуучулар; жаңы качкычтарды жана диспетчерлерди кабыл алуу, бул жашыруундуулуктун өлчөмүн жогорулатууну камсыз кылат. Мындан тышкары, баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө тиешеси бар адамдардын адистешин кеңейтүү заманбап тенденция болуп калды, жогоруда аталган адамдардан тышкары онлайн соодада курьер, ташуучулар, химиктер, граверлер, администраторлор, модераторлор, арбитрлер талап кылынууда; *экинчиден*, интернет-дүкөндөрдүн атайын маркетинг кампанияларын жүргүзүүгө мүмкүндүк берет, анын аркасында жаңы баңги

колдонуучулар тартылып, учурдагы кардарларды кармап калуу чаралары көрүлөт; 7) уюшкан кылмыштуулук тарабынан баңги заттарды сатуу үчүн Интернетте илимдин жана техниканын заманбап жетишкендиктери, тактап айтканда, шифрленген байланыш каналдары, ошондой эле белгилүү интернет мессенджерлери, WhatsApp Messenger, Telegram Web, Viber, Jabber колдонулат, бул дары рыногунун кечиктирилиши, керектөөчүлөрдүн анонимдүүлүгү жана жарандардын бардык категориялары үчүн маалыматтын коомчулукка жеткиликтүүлүгү; 8) онлайн баңгичилик барган сайын криминалдык баңги бизнесинин өзүнчө секторуна айланып баратат, ошол эле учурда экструдинациялоодо, Интернетте баңги кылмышы өзүнүн криминалдык субкультурасын түзөт, уюшкан кылмыштуу топтордун салттарын жана өзгөчөлүктөрүн, ички мамилесин жана түзүмүн өнүктүрөт (бул технологиялык операция, анын аркасында сырткы формадан тышкары, алынган продукт ички түзүлүшкө ээ болот, ал жалпысынан анын механикалык касиеттерин аныктайт); 9) жүрүп жаткан кылмыштуу процесстер деформацияланган укук системасы жана коомдук бийликтин уюштурулушу менен «боз зоналарды» пайда кылат, мында мамлекеттин жана укуктун чөйрөсүнөн тышкаркы көмүскө коом бар. Мындай «боз зонада» адамдардын девиантты жүрүм-туруму жана кылмыштуу социалдык девиантты жүрүм-туруму нормага айланат, алардын ортосунда социалдык терс байланыштар түзүлөт, алар уюшулган жана түзүлгөн, анын ичинде трансулуттук кылмыштуу топтор тарабынан түзүлөт.

Автор санариптик маалыматтын спецификасы аны салттуу жана атайын тергөө аракеттерин жасоо аркылуу чогултуунун өзгөчөлүгү менен шартталган, мындай маалыматтарды чогултуу алардын айрымдарын жүзөгө ашырууда гана мүмкүн экендигин белгилеген. Бул санариптик маалыматка мүнөздүү белгилердин болушу менен шартталган: *а)* мындай маалымат адам тарабынан түздөн-түз кабыл алынышы мүмкүн эмес, демек, анын негизги алып жүрүүчүсү болуп саналат, бул сотко чейинки өндүрүшкө (далилдердин предмети болуп саналат) айрым тергөө аракеттерин жүргүзүүдө колдонулган бир катар ыкмаларды колдонууга мүмкүндүк бербейт (мисалы: суракка алуу, күбөлөндүрүү, беттештирүү); *б)* санариптик маалымат алып жүрүүчүлөр – бул эң татаал санариптик интегралдык микросхемаларды гана эмес (флеш-эстутум технологиясына негизделген), ошондой эле эң жөнөкөй санариптик маалымат алып жүрүүчүлөрдү (перфокарталар жана перфоленталар) камтыган атайын техникалык түзүлүштөр. Ошол эле учурда, мындай маалыматты чогултуунун негизги жолу анын алып жүрүүчүсүн алуу болуп саналат.

Изилдөөдө баңгизатка көз карандылык учурларында санариптик маалыматты чогултуу менен байланышкан эң алгылыктуу тергөө аракеттери (салттуу болгондордун арасында) тинтүү жана алуу болуп саналаары баса белгиленет, анын жүрүшүндө санариптик маалымат алынган, бирок ошол эле учурда автордун айтымында, чечүүнү талап кылган көптөгөн суроолор бар.

Кыйынчылык санариптик маалыматтын өзүнүн өзгөчөлүгүнөн келип чыгат, аны далилдөө субъекттери түздөн-түз кабыл ала албайт, бирок КР КЖПКнин 212-беренесине ылайык, тинтүүгө негиз берүүчү жетиштүү маалыматтарды аныктоого байланышкан маселени чечүү талап кылынат, ага тергөө соту уруксат берет. Мында бул санариптик түзүлүштөрдө баңги кылмыштары боюнча иштер боюнча актуалдуу жагдайлар жөнүндө маалыматтын болушу, ошол эле нерсе алып коюуга да тиешелүү экендигин билдирет. Мындан тышкары, тинтүүнүн маңызы кылмыш ишине тиешелүү нерселерди издөө жана баңгичиликке байланыштуу керектүү маалыматтарды санариптик сактагычта файлдарды көрүү аркылуу издөө эмес, бул аларды өндүрүү үчүн башка укуктук шарттарды жана алардын далилдөөчү маанисин баалоону талап кылат.

Кароо учурунда санариптик маалыматты чогултуу мүмкүнчүлүгү боюнча көптөгөн талаш-тартыштар жаралууда. Ушуга байланыштуу, автор баңги кылмыштары жөнүндө санариптик маалыматты санариптик алып жүрүүчүдө көрүү үчүн аткарылууга тийиш болгон иш-аракеттер татаал экендигин (сезимдердин жардамы менен жөнөкөй эле кабылдоодон тышкары) негиздейт. Демек, алар каралып жаткан иштердин категориясы боюнча далилдерди чогултуунун ыкмасы катары салттуу тергөө экспертизасы катары сотко чейинки өндүрүш тарабынан колдонулушу мүмкүн эмес. Изденүүчүү, тергөө субъекттери санариптик түзүлүштүн (мисалы, уюлдук телефондун же компьютердин мониторунун) экранында чагылдырылган баңги кылмыштары менен байланышкан маалыматтарды иликтеген учурда алар мындан ары жок экенин санарипке тиешелүү, бирок аны тиешелүү программалык камсыздоо менен иштетүүнүн натыйжасында алынган жана кадимки издердин бардык касиеттерине ээ болгон чечмелөө керектигин баса белгилейт. Башкача айтканда, мындай операциянын натыйжасында санариптик маалымат кадимки маалыматка айланат, демек, экспертиза жүргүзүүдө тергөө органдары санарип катары кабыл албашы керек.

Автор «Адистин корутундусу» сыяктуу далил булагы сунушталып жаткан атайын тергөө иш-аракетинин алкагында гана каралбастан, коомдук тергөө аракети катары да каралышы керек деп эсептейт. Мындай мамиле коргонуу тараптын ыйгарым укуктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтет, ал өзүнө кызыккан жана татаал изилдөөлөрдү талап кылбаган маселелер боюнча алар адистин корутундусу түрүндө жооп ала алат, бул да далил булагы болот [Isaeva K.A., Abdulkarimova N.E., Balymov E., Smoilov S. *Prospects Of Development Of Institute Of Investigative Actions At The Present Stage In Kazakhstan And Kyrgyzstan // The Social Sciences (Pakistan). 2015. T. 10. № 3. C. 243-248.*]. Көтөрүлгөн маселени чечүү үчүн КР КЖПКнин 236 беренесинин мазмунун да, аталышында өзгөртүү зарыл, мындай өзгөртүү төмөнкүлөргө мүмкүндүк берет: *биринчиден*, жогоруда көрсөтүлгөн карама-каршылыктарды чечүү жана КР КЖПКнин мыйзам чыгаруучу тарабынан жол берилген ченемдеринин карама-

каршылыктарын жоет; экинчиден, кылмыш ишин козгогон кызыкдар жактарга да, сотко чейинки өндүрүшкө каршылык көрсөтө турган уюшкан кылмыштуу топторго да, «көмүскө» адамдарга да билдирбестен текшерүү ишинин чектерин олуттуу түрдө кеңейтет. Атап айтканда, бул мамлекеттик органдардын баңги бизнесине да тиешелүү, анда белгилүү болгондой, социалдык абалына карабастан, адамдардын дээрлик бардык категориялары тартылат. үчүнчүдөн, жашыруун тергөө аракетин жүргүзүү аркылуу сотко чейинки өндүрүштө алынган изилдөөнүн алгачкы жыйынтыктары адистерге негизделген версияларды айтууга жана тергөөнүн жүрүшүнүн мындан аркы стратегиясын аныктоого мүмкүндүк берет, анын ичинде салттуу кылмыштарды жасоонун тактикалык өзгөчөлүктөрү бар.

Төртүнчү бап «Мамлекеттин баңгичиликке каршы саясатын ишке ашыруу контекстинде уюшкан баңгичиликке каршы күрөшүү чөйрөсүндөгү чараларды өркүндөтүүнүн концептуалдык (артыкчылыктуу) багыттары» үч бөлүмдө ачылат: биринчи бөлүм «КМШ өлкөлөрүндө баңгичиликтин таралышынын заманбап терс тенденциялары», экинчи бөлүм «Баңги бизнесин трансулутташтыруу - экономикалык ааламдашуу шартында мамлекеттин улуттук коопсуздугуна коркунуч катары», үчүнчү бөлүм «Кыргыз Республикасында баңгичиликке каршы күрөшүү боюнча чараларды өркүндөтүүнүн артыкчылыктуу багыттары». Жалпысынан КМШ өлкөлөрүндөгү жана анын ичинде Кыргыз Республикасындагы кылмыштуулуктун абалына талдоо, ошондой эле бул мамлекеттерде жүргүзүлгөн социологиялык жана криминологиялык изилдөөлөрдүн натыйжалары баңгичиликтин жайылышына байланыштуу терс тенденциялардын өсүшүн жана тереңдеп баратканын көрсөтөт. Документте белгиленген жаңы терс тенденциялар трансулуттук уюшкан кылмыштуулуктун күчөшүнүн фонунда баңги рыногунун түзүмү жана көлөмү өзгөргөнүн көрсөтүп турат. Кылмыштуу топтордун жаңы мүчөлөрүнүн толукталышына, ошондой эле бүтүндөй баңги кырдаалына олуттуу таасир этүүгө баңги заттар рыногун модернизациялоонун жогорулашы жана баңги бизнесинин уюшкан формаларынын күчөшү, тенденция таасир эткени далилденген. Сүрөттөлгөн кырдаал кылмыштуу топтордун профессионалдуулугунун жана кылмыштуу аракеттерин уюштуруунун жана баңги затын сатуучулардын санынын өсүшүнүн фонунда өнүгөт, бул тууралуу автор өзүнүн бир катар илимий басылмаларында жазган. [Issayeva K.A., Abdukarimova N.E., Shimeeva Z.S., Toktorova A.E. *The Main Spheres Of Criminal Activity Committed By The Transnational Organized Crime On Materials Of The Republics: Kyrgyzstan, Kazakhstan And Russian Federation // The Social Sciences (Pakistan). 2015. T. 10. № 8. C. 2194-2198.*; Isaeva K.A., Abdukarimova N.E., Balymov E., Smoilov S. *Prospects Of Development Of Institute Of Investigative Actions At The Present Stage In Kazakhstan And Kyrgyzstan // The Social Sciences (Pakistan). 2015. T. 10. № 3.*

С. 243-248.]. Уюшкан кылмыштуулуктун баңги кылмыштары менен кошулушунун негизинде гана эмес, ошондой эле баңги зат сатуучулардын кутумчулук деңгээли бир кыйла өскөн факты боюнча каралып жаткан аракеттердин категориясынын профессионалдуулугунун өсүшү жөнүндө айтууга болот. Ошол эле учурда баңгизат сатуучулардын кылмыштуу ишмердүүлүгүнүн салыштырмалуу жаңы багыты байкалууда – бул маркетинг кампаниясын жүргүзүү аркылуу баңги бизнесинин чектерин кеңейтүү. Мындай маркетинг керектөөлөрдү түзүүгө жана ошонун негизинде аны менен атаандашкан башка атаандаштарга салыштырмалуу товарлардын сапатын жогорулатуу менен бирге аныкталган керектөөлөргө жана ассортиментти баалоого өндүрүштү жана маркетингди кыйла эффективдүү адаптациялоого негизделген.

Изилдөөнүн автору терс тенденциялардын күчөшүнө жана балдарга карата түзүлгөн баңги кырдаалына төмөнкү жагдайлардын фонунда заманбап аныктоочу факторлор таасир этет деп көрсөтөт: **1)** балдардын калыптанышы жана түзүлүшү жүрүп жаткан чөйрөнүн агрессиясынын деңгээлинин жогорулашынын фонунда жаштардын арасында коркунучтуу четтөөлөрдүн олуттуу өсүшү; **2)** тарбиялык функциялардын сапатынын олуттуу начарлашы жана мамилелерде, үй-бүлөдө жана мектепте четтөө. Үй-бүлөдөгү алгачкы социалдашуунун бузулушу, начар жашоо образынын фонунда, келечекте психоэмоционалдык абалдын, баңгизаттарды колдонуу аркылуу жасалма жөнгө салуудан улам алардын ордун толтурууга умтулууну пайда кылат; **3)** өспүрүмдөрдө криминалдык садистикалык-мазохисттик тенденциялары бар, же ээлик кылуучу адеп-ахлаксыз жүрүм-турумдун стереотиптеринин өнүгүшүнө түрткү берүүчү жаңы типтеги кумирлердин пайда болушу; **4)** анын ээсинен коркуу жана сый-урматты сактоо максатында жаңы материалдык культтардын, курал-жаракка ээ болуу культунун пайда болушу; **5)** коркунучтуу, реалдуулуктан алыс, коопсуз баңгиликтин болушуна карата жаңы идеологияны жайылтуу тенденциясы («жеңил» баңги каражаттарын колдонуу); **6)** «баңгизатка алынган үй-бүлөлөр» деп аталгандардын пайда болушу, ошондой эле тукум куучулук мүнөзгө ээ болгон патологиялардын болушу (баңги заттарга оорчулуктуу ыктуулук); **7)** баңгизаттарды колдонуунун жаңы түрлөрүнүн пайда болушу (мисалы: мындай моделдерге «статус», «жумшак», «инновациялык», «клуб» ж.б. кирет; **8)** жаңы санариптик инструменттерди колдонуу менен Интернетте баңги рынокторунун пайда болушу; **9)** жарандык коомдун жана мамлекеттик институттардын аракеттерин координациялоочу жана адекваттуу стимулдаштыруучу социалдык четтөөлөрдү болтурбоо системасынын жеткилең эместиги; **10)** бүтүндөй коомдо баңгичилик чөйрөсүндө түзүлгөн кырдаалга байланыштуу, өспүрүмдөр арасында баңги заттарды колдонуунун өзү, бир жагынан, белгилүү бир референттик топторго кирүүгө өтүү катары, ал эми экинчи жагынан барган сайын жаштардын субмаданиятынын өзгөчө элементи катары кабыл алынууда; **11)** «социалдык лифттер» системасынын начар иштешинин фонунда бузулган үй-бүлөлөрдүн санынын өсүшү жана балдарды дисгармонияга, агрессияга, социалдык

ченемдерди жана баалуулуктарды четке кагууга алып келүүчү коомдун стратификациясынын күчөшү; 12) мындан тышкары балдарга мүнөздүү болгон социалдык-психологиялык мүнөздөмөлөр жабыркайт: а) жалпы кабыл алынган жүрүм-турум эрежелерин этибар албастыгын көрсөтүү жана терс салттарды, эксперименттерди, анын ичинде баңги затын колдонууга тартуу; б) агрессиянын көрүнүшү, анын ичинде зомбулук жүрүм-турум актыларында, башкаларга карата кара ниеттикте; в) окуу жайларынан, интернаттардан, баш калкалоочу жайлардан качуу, үй-бүлөдөгү чыр-чатактар менен коштолгон конфликттик кырдаалдарды түзүү; г) тартиптүүлүгү, турмуштун ар кандай чөйрөлөрүндөгү (окуу, спорт ж.б.) ийгиликтери менен айырмаланган балдардын башка топторуна карата кекчилдик жана кастыктын көрүнүшү; д) ички чөйрөнүн арасында позитивдүү авторитеттин жоктугунун фонунда психологиялык туруксуздуктан улам, баңгизаттарды колдонгон асоциалдык компаниянын адамдарынын белгилүү чөйрөсүн туурап алуу.

Аскер бөлүктөрүндө, ошондой эле окуу жайлардын курсанттарынын арасында баңги кырдаалынын өнүгүү тенденциясына келсек, автор мындай деп эсептейт: 1) азыркы шарттарда жаштарга мүнөздүү психологиялык туруксуздук, үзгүлтүксүз стресс коомдук байланыштардын бардык формаларына кыйратуучу таасирин тийгизет, мындан ары да күчөй берет, ошону менен девианттык жүрүм-турумдун ар кандай формаларынын, анын ичинде баңгичиликтин потенциалы күчөй берет; 2) аскерге милдеттүүлөрдүн, анын ичинде окуу жайларынын курсанттарынын жашоо шарттарынын «статусунун» кескин өзгөрүшү, ошондой эле стресстик кырдаалдардын комплексинин фонунда физикалык жана эмоционалдык стресстин олуттуу жогорулашы баңгичилик үчүн криминогендик фактор катары келип чыгат; 3) Ички иштер министрлигинин баңги заттарга каршы күрөшүү бөлүмдөрү тарабынан баңги заттарына байланыштуу кылмыштарга бөгөт коюунун жана бетин ачуунун ошондой эле объективдүү иликтөөнүн натыйжалуулугун жогорулатпастан, аскер бөлүктөрүндө жана атайын окуу жайларында баңгичиликтин мүнөздөмө (чыгармада автор тарабынан көрсөтүлгөн) белгилеринин таасири астында баңги кырдаал сакталып кала берет; 4) аскер кызматчыларынын жана курсанттарынын арасында баңги кылмыштуулуктун динамикасынын жана түзүмүнүн олуттуу өзгөрүшү күтүлбөйт, анткени баңги маданиятына, анын ичинде анын кылмыштуу формаларына субъекттердин ар кандай топтору тарабынан жетишээрлик сабырдуу мамиле бар; 5) бүгүнкү күндө байкалып жаткан «жаштар баңгичилигинин» учурдагы тенденциясына таянып, баңги каражаттарынын ассортиментинин өзгөрүшүнө байланыштуу алардын көбөйүшү жана жаңы түрлөрү менен алмашышы болжолдонууда. Ал эми бул кылмыштуу бизнестин жогорку кирешелүүлүгүнөн улам уюшкан баңги кылмыштуу байланыштар тармагына барган сайын тартылып жаткан жана тартыла турган аскер кызматкерлери тарабынан баңги затын колдонууга да,

мыйзамсыз жүгүртүүгө да байланыштуу; б) Коргоо министрлигинин аскер кызматчыларынын жана окуу жайлардын курсанттарынын ичинен «тобокелдик тобунун» болушу контингенттин баңги кырдаалына жана баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланышкан кылмыштуу аракеттерге тартылуу деңгээлине таасир этүүнү улантат.

Автор ошондой эле эркиндигинен ажыратылган жерлерде баңгичиликтин таралышынын тенденцияларын белгилеген. Изденүүчүү шарттуу түрдө төмөнкү шилтемелерден турган типтүү коррупциялык кылмыш схемасын бөлүп көрсөткөн: 1) бажы органдарынын кызматкерлери баңги кылмышкерлеринин мамлекеттин чек арасы аркылуу тоскоолдуксуз өтүшүн жана анын аймагына баңги каражаттарын коопсуз жеткирүүнү камсыз кылат; 2) ички иштер органдарынын кызматкерлери (бул башка бөлүмдөрдүн кызматкерлери болушу мүмкүн) баңги затын мыйзамсыз жүгүртүүгө кам көрүшөт; 3) кылмыш ишин кайра даярдоо же кандайдыр бир укукка каршы аракеттер менен анын кыйратуу жолу менен баңги заттары боюнча кылмышкерлерди жоопкерчиликке тартууга жол бербөөчү Ички иштер министрлигинин тергөө жана алгачкы тергөө органдарынын кызматкерлерине, ошондой эле прокуратура органдарынын кызыкдар жактарына; 4) ишти сотко өткөрүп берген учурда кызыкдар сот органдары төмөнкү чечимдердин бирин кабыл алуу боюнча чараларды көрүшөт: кылмыштын курамын анча оор эмес түргө кайра квалификациялоо; бөгөт коюу чарасын өзгөртүү; кылмыш ишин токтотуу үчүн; далилдердин жетишсиздигинен уюштуруучуларды бошотуу жана баңгизат колдонуучуларды жоопко тартуу. Укук коргоо органдарынын өздөрү негизинен баңги бизнесинин кылмыш тепкичинин жетекчилерине эмес, кылмыш чынжырынын катардагы мүчөлөрүн жоопкерчиликке тартууга басым жасап жатканын эске алуу керек [*Боголюбова Т.А. О некоторых актуальных проблемах противодействия незаконному обороту наркотиков// Теория и практика противодействия незаконному обороту наркотиков. Материалы Всероссийской научно-практической конференции, СЗИПК ФСКН РФ, Ленинградская область, 2010. С. 140-145; Аксенов А.Ю. Криминологический анализ и предупреждение преступлений, совершаемых сотрудниками органов внутренних дел: дис. ... канд. юрид. наук. С.19; Варыгин А.Н. Преступность сотрудников органов внутренних дел и проблемы воздействия на нее: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Саратов, 2003. - С. 17.*].

Баңгизатка көз карандылыкка каршы күрөшүү боюнча кыйла натыйжалуу чараларды иштеп чыгуу максатында, эмгекте укук коргоо органдарынын ишмердигинин артыкчылыктуу багыттары берилген, алар баңги кылмышынын айкын критерийлерине негизделген, алар (баңги өнөр жайы) каршы күрөшүүнүн стратегиясын жана тактикасын калыптандырууда маанилүү роль ойнойт. Тандалган ыкманын негизинде автор изилдөөнүн жыйынтыгын берген.

КОРУТУНДУЛАР: Аткарылган иштердин жыйынтыгында изилдөөнүн төмөнкүдөй негизги корутундулары чыгарылды:

1. Жалпысынан өлкөдө баңгичиликтин өсүшүн шарттаган негизги аныктоочу факторлорго төмөнкүлөр кирет: **1)** терең социалдык-экономикалык кайра түзүүлөрдүн татаал мезгили узак убакыт бою калктын коопсуздук деңгээлинин начарлашына, жалпы калктын социалдык камсыздоосунун алсыздыгына өбөлгө түздү жана көмөктөшөт, бул «баңги затын колдонуучулар жана баңги заттарды сатуучулар эки потенциалдуу «тобокелдиктин топторун» пайда болушун гана шарттайт. **2)** узак убакыт бою байкалган мамлекеттин коомдук-саясий туруксуздугу белгилүү бир деңгээлде калктын аң-сезиминдеги психологиялык тең салмактуулуктун бузулушуна таасирин тийгизет жана ага алып келет, келечекке белгисиздикти, кооптонуу сезимин пайда кылат, бул ошондой эле баңгичилик чөйрөсүндөгү «тобокелдик топторун» толуктоо үчүн баштапкы чекит болуп калат; **3)** калктын руханий-адеп-ахлактык деформациясы бүтүндөй муктаждык-мотивациялык чөйрөгө таасирин тийгизет, коомдун мыйзамга баш ийген бөлүгүнөн баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө жана уюшкан адамдардын катарын толуктоого байланышкан адамдардын санынын көбөйүшүнө алып келет. **4)** туруктуу «ассортиментти жаңылоо», баңги заттарга салыштырмалуу жеңил жетүү жана мыйзамсыз сатууда алардын көлөмүнүн көбөйүшү жана аларды үй шартында жасоо мүмкүнчүлүгү, мунун баары көп сандагы адамдардын көз каранды болуп калышына алып келет; **5)** КМШ өлкөлөрүндө химик жана фармакология боюнча даярдалган адистердин санынын өсүшү, ошондой эле баңги каражаттарын жана алардын прекурсорлорун өндүрүү үчүн зарыл жабдуулар менен жабдылган илимий-изилдөө институттарынын жана лабораторияларынын кеңири системасынын болушу; **6)** баңгичиликтин популяризациясы «жаштар баңгичилигинин» пайда болушуна жана баңгичиликтин "феминизациясына" таасирин тийгизди; **7)** мамлекеттин жана коомдун институттары тарабынан баңгичиликке каршы аракеттенүүнүн натыйжасыз комплекстүү тутуму төмөнкүлөргө алып келет: туруктуу баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүнү түзүүгө; акчаны адалдоо механизм киргизүүгө; трансулуттук уюшкан кылмыштуу топторду бириктирүүгө жана чыңдоого, мамлекеттик бийлик органдарында, анын ичинде укук коргоо органдарында таасирдүү «колдоо көрсөтүү» болушуна; **8)** баңгичиликтен жапа чеккен адамдарды реабилитациялоо системасынын ишинин сапатынын төмөндүгү, ошондой эле баңгиликтен жапа чеккен адамдарды бирдиктүү атайын эсепке алуунун жоктугу; **9)** баңгичиликке каршы мыйзамдардын жеткилең эместиги; **10)** мамлекет тарабынан жүргүзүлүп жаткан реформалардын ишке ашпай калышы жана материалдык жана социалдык камсыздоонун төмөндүгүнөн улам укук коргоо органдарындагы кадрлардын алмашуусу.

2. Автор диссертациялык иште колдонулган терминологиялык аппаратты аныктоого байланышкан маселелер маанилүү экенин баса белгилеген, анткени: *биринчиден*, анын жыйынтыгын көрсөтүү үчүн ар тараптуу изилдөө жүргүзүү үчүн изилдөөдө колдонулган негизги терминологиялык түшүнүктөргө карата автордун мамилесинин мазмунун ачып берүү зарыл, алар азырынча талаш-тартыштарды жаратат; *экинчиден*, концептуалдык аппаратты жетишээрлик так пайдалануу менен гана диссертациялык изилдөөнүн илимий жоболорун берүүнүн системалуу өз ара байланышын жана ар тараптуулугун камсыз кылууга болорун эстен чыгарбоо керек, бул юридикалык коомчулуктун түшүнүүсүн камсыз кылат, үчүнчүдөн, бүгүнкү күндүн реалдуулуктары жана каралып жаткан чөйрөдөгү байкалган тенденциялар автордун мурда колдонулган негизги терминологиялык түшүнүктөрдү кайра карап чыгуу боюнча позициясына таасирин тийгизбей койгон жок (2011-ж. кандидаттык диссертациясында). Бул учурда, кайра карап чыгуу жүргүзүлүп жаткан илимий талкуунун фонунда аларды бир аз башкача мазмун менен өркүндөтүүгө жана толтурууга багытталган, бул баңгиликтин укуктук табиятын андан ары түшүнүүгө жана туруктуу терминологияны өнүктүрүүгө гана түрткү берет. Жогоруда айтылгандардын негизинде автор «баңгичилик», «баңги кылмыштуулук», «баңги бизнеси», «баңги кырдаалы» сыяктуу негизги терминологиялык түшүнүктөргө басым жасайт.

3. Интернетте баңги кылмышынын жайылышын шарттаган негизги аныктоочу факторлор болуп төмөнкүлөр саналат: **1)** Интернетти пайдалануу менен баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү чөйрөсүндө кылмыштуу аракеттерди ишке ашыруу үчүн географиялык чектердин жоктугу, анткени мындай учурда аймактык тиешелүүлүк бардык деңгээлдеринде өзүнүн маанисин жоготот; **2)** Интернетти укуктук жөнгө салуу көйгөйлөрү жана мындай ресурстардын ээлерин жоопкерчиликке тартуунун татаалдыгы; **3)** баңги каражаттары, ошондой эле алар менен болгон мыйзамсыз аракеттер жөнүндө тыюу салынган маалыматтарга коомчулуктун жеткиликтүүлүгү; **4)** интернет-ресурстарды автоматтык түрдө табуу үчүн зарыл механизмдердин жоктугу; **5)** КМШ өлкөлөрү менен өз ара укуктук жардам көрсөтүү келишими жок өлкөлөрдө сайттарды каттоонун фонунда кылмыштуу аракеттердин анонимдүүлүгү жана латенттиги; **6)** Интернетти пайдалануу менен баңги кылмыштарын ишке ашыруу үчүн материалдык инвестициянын зарылдыгы жок; **7)** интернет-ресурстардын адамга тийгизген таасири маанилүүлүгү боюнча учурдагы башка деңгээлдерден ашып кетет, бул маалымат менен, анын ичинде көйгөйлүү темалар боюнча салыштырмалуу эркин жана цензурасыз алмашууга көмөктөшөт; **8)** Интернет - баңги заттар рыногунда адамдарды кылмыштуу аракеттерге тартуу үчүн маалыматты издөөнүн эң натыйжалуу жана жеткиликтүү жолу; **9)** күч түзүмдөрүндөгү коррупциянын фонунда укук коргоо органдарынын кыйла пассивдүү ишмердүүлүгү; **10)** социалдык-экономикалык,

руханий жана адеп-ахлактык чөйрөлөрдөгү кризистин фонунда баңгичилик, аракеттик сыяктуу коомдук көрүнүштөр, баңги кылмышкерлеринин мотивациялык компоненти; **II)** компьютердик технологияларды колдонуу менен баңги кылмыштарынын көйгөйлүү аспектилери боюнча тийиштүү талдоо жана реалдуу маалыматтын жоктугу.

4. Баңги бизнеси улуттук коопсуздуктун булагы болуу менен өлкөдө социалдык-экономикалык кайра курууларды ишке ашырууга барган сайын кедергисин тийгизүүдө жана экономикалык глобалдашуу фонунда анын коомдук коркунучунун деңгээли жогорулап баратат. Ар кандай булактардын мазмундук анализи каралып жаткан чөйрөдө глобалдаштыруунун төмөнкүдөй негизги формаларынын көрүнүшүн тастыктайт: **1)** азыркы коомдогу өлкөлөр менен контингенттердин, социалдык коомчулуктардын, өнүгүп келе жаткан рыноктордун жана трансулуттук корпорациялардын ортосундагы мамилелердин масштабынын өсүшү; **2)** глобалдык экономика анын өзөгүн түзгөн жана ал заманбап режимде бүткүл планетанын масштабында бирдиктүү система катары иштеген «тармак» коомунун өз ара көз карандылык даражасынын жогорулашы; **3)** заманбап илимий-техникалык прогресс дүйнөлүк мейкиндикте коммуникация мүмкүнчүлүктөрүндө олуттуу өзгөрүүлөргө алып келди; **4)** планетардык коомдун калыптануу системасынын өзгөрүшү глобалдашкан дүйнөнүн азыркы эл аралык мамилелер системасынын өзүн мамлекеттен ажыратуунун фонунда болгон; **5)** экономикалык стратегияны өздөрүнүн улуттук кызыкчылыктарына ылайык эмес, дүйнөлүк рыноктун мыйзамына ылайык курган трансулуттук уюмдардын пайда болушу жана санынын көбөйүшү дүйнөлүк коомдук процесстин мүнөзүн өзгөртүүгө алып келди. **6)** заманбап байланыш каражаттарынын өнүгүшү, жалпыга маалымдоо каражаттарынын дистанттык иш-чараларынын (билим берүү, семинарлар, конференциялар ж.б.) пайда болушу бирдиктүү адеп-ахлактык, көп маданияттуу дүйнөнү түзүүгө жана адамдардын жамааттык стилге умтулуусуна шарт түздү.

5. Баңги бизнеси – бул өзүнчө берененин диспозициясын аныктоону кыйындаткан татаал ченемдик-укуктук аракеттерди талап кылган татаал түзүмү бар кыйла татаал жана кыйратуучу феномен. Автор аны мүнөздөөчү төмөнкүдөй белгилерди аныктайт, анын ою боюнча, алар кийинкилерди камтышы керек: *а)* трансулуттук байланыштар менен мүнөздөлгөн, баңги заттарына байланышкан мыйзамсыз операцияларга адистешкен уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан мындай иштерди жүргүзүү; *б)* системалуу негизде баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүдөн пайда алуу жана мындай деструктивдүү иш-аракеттер кылмыштуу топтордун негизги иш түрүү болуп саналат; *в)* баңги затын жүгүртүүдөн мыйзамсыз операциялардан түшкөн каражаттарды легалдаштыруунун белгилүү системасынын иштеши; *г)* баңги бизнесинде уюшкан кылмыштуулуктун тоскоолдуксуз ишмердүүлүгүн камсыз

кылуучу мамлекеттик бийлик органдарынын жана башкаруу органдарынын кызмат адамдары менен коррупциялык байланыштардын болушу; д) баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү баңги бизнеси түшүнүгү менен тыгыз байланышта, бирок ал кылмыш ишинин бул түрүн камтыбайт. Мындан тышкары, биздин көз карашыбыз боюнча, баңги бизнесинин элементтери бири-бири менен тыгыз байланышта жана баңги бизнеси катары кылмыштын өзүн кылмыштуу ишмердүүлүктүн бирдиктүү системасы катары кароого болот.

6. Автор кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын жоболорун ийгиликтүү ишке ашыруу жана *кылмыш чөйрөсүнө киргизүү жана/же кылмыш ишин имитациялоо катары* атайын тергөө аракетин жүргүзүүдө максатка жетүү үчүн төмөнкүлөр зарыл деп эсептейт: а) кылмыштуу түзүмгө киргизилген адамга карата колдонулуучу тыюу салуучу позицияларды деталдуу көрсөтүүгө жана аларды Кыргыз Республикасынын Ыкчам иликтөө иш чара жөнүндө мыйзамда, анын ичинде ыйгарым укуктуу органдын кызмат адамы менен жардам көрсөтүүчү субъекттин ортосунда түзүлгөн келишимде көрсөтүүгө; б) кылмыш-жаза мыйзамдарынын ченемдеринде субъекттердин категориясын көрсөтпөстөн КР КЖПКнин 237 беренесинин жоболорун ишке ашыруу кыйынга турат, иш аракети ар кандай ченемдик укуктук актылар менен жөнгө салынган, мындай жашыруун жардам көрсөтүүчү субъекттердин чөйрөсүн көрсөтүү. Мисалы, бул ыкчам-иликтөө органынын кызматкерин жана жашыруун жардам көрсөтүүчү адамды киргизүү болушу мүмкүн. Конфиденциалдуу жардам көрсөтүүчү адам тапшырманы аткарууда ал төмөнкүлөрдү аткара албастыгын келишимдин мазмуну жөнүндө билиши керек: маалымат алуунун мыйзамсыз ыкмаларына кайрылууга; зомбулук аракеттерине катышуу; баңги бизнесиндеги кылмыштуу байланыштын уюштуруучулары жана башка шериктери жөнүндө маанилүү маалыматтарды алуу үчүн анын катышуусу талап кылынгандан башка учурларда, аларга карата сотко чейинки өндүрүш жүргүзүлүп жаткан адамдардын кылмыштуу аракеттерине катышууга; укуксуз адамдарды кылмыштуу жосун жасоого түртүшү мүмкүн болгон аракеттерге тыюу салуу жөнүндө. Өтө зарылчылык институтунун өзгөчөлүктөрүнө, атап айтканда, аны ишке ашыруунун шартына өзгөчө көңүл буруу керек. Ошентип, кылмыш чөйрөсүнө киргизилген адам, эгерде бул аракет менен: 1) ал баңги кылмышынан да коркунучтуу (адам өлтүрүү, анын ичинде иш жүзүндө кылмыш мүнөзү жок коркунучтуу жок кылуу) алдын ала алат; 2) алдын алынганга караганда олуттуу коркунучу азыраак белгилүү бир талаптарды аткаруу менен адамдын кылмыштын бүтүшүн камсыз кылуу мүмкүнчүлүгү.

7. Компьютердик маалыматтын спецификалык касиеттерине жалпысынан кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө далилдөөдө колдонуу эң алгылыктуу болуп саналат: 1) бул маалымат ЭЭМдин өзүндөгү машина алып жүрүүчүгө жазылган алардын өзгөчө формасы болгон материалдык издер-дисплейлерге тиешелүү;

2) компьютердик маалымат кылмыш-жаза процессинин көз карашынан алганда, тергөөнүн субъекттери, сот, жактоочу тарабынан маалыматтарды машиналык алып жүрүүчүдө жана компьютердик тутумда иштеп чыгуунун натыйжасында алынган иш жүзүндөгү маалыматтарды камтыйт; 3) компьютердик маалымат төмөнкүдөй өзгөчө касиеттери менен мүнөздөлөт: жогорку иштетүү ылдамдыгы; көлөмү; маалыматты манипуляциялоо мүмкүнчүлүгү (түзүү, көчүрүү, өзгөртүү, колдонуу) оной эле жок кылынат же аны бөгөттөө мүмкүн; компьютердик тармактын телекоммуникациялык линиялары аркылуу каалаган аралыкка жана бир эле учурда бир нече колдонуучуларга оной берилет; визуалдуулукка ээ жана ошол эле учурда мындай маалымат менен ал таандык болгон адамдын ортосунда тыгыз байланыш жок; 4) компьютердик маалымат көрсөтүүнүн үч деңгээлинен турган иерархиялык (түзүмдүк) системаны камтыйт, атап айтканда: *а)* физикалык, (материалдык алып жүрүүчүгө байланыштуу жана иштеп чыгууга тийиш болгон маалыматтардын, фактылардын жыйындысы түрүндө болот); *б)* логикалык деңгээл - бар болушун камсыз кылуучу программалык камсыздоонун деңгээли, анын аркасында мындай маалыматты иштеп чыгуу ишке ашырылат; *в)* схемалык деңгээл - мындай маалыматтын мазмундуу бөлүгү; 5) компьютердик маалымат далилдөөнүн көз карашынан алганда, далилдөөчү каражат катары программалык продуктунун жол берилишине байланыштуу маселелерди чечүүнү талап кылган салттуу эмес документ болуп саналат. Маалымат субъект үчүн түшүнүктүү болгон жана ал чечмелей ала турган учурларда гана маалыматка айланат; *б)* компьютердик маалыматты далил катары таануунун концептуалдык негизи болуп анын өз ара байланышкан элементтеринин болушу саналат: *а)* анын мазмунун түзгөн маалымат; *б)* мындай маалыматтын касиеттеринин болушу; *в)* компьютердик маалыматты камтыган машиналык чөйрөнүн электрондук-сандык формасы; *г)* кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарга ылайык компьютердик маалыматтарды чогултуу, ошондой эле аны далил катары таануу жана ишке киргизүү жөнүндө чечимдин болушу.

8. Юридикалык жактарга кылмыш-жаза укуктук таасир этүүнүн мажбурлоо чаралары институтун 2019-жылдын мурда колдонулуп келген КР КЖКне өзүнчө 20-глава катары киргизүү (КР КЖКнин 123-129-беренелери) автор тарабынан каралып жаткан иш үчүн алгылыктуу болгон чечим жалпысынан оң болду. Ошону менен бирге, 2021-жылдагы КР КЖКде бул глава жок экенин жана автор мыйзам чыгаруучунун мындай мамилесин туура эмес деп эсептей тургандыгын эске алуу керек. Практика көрсөткөндөй, көп учурда баңги каражаттарын керектөө үчүн колдонулган жайлар да белгилүү бир уюмдун түздөн-түз көзөмөлүндө же юридикалык жактын менчигинде болушу мүмкүн. Бирок автордун пикири боюнча, көмүскө жайларды уюштуруудагы жана күтүүнүн өзгөчө коркунучу мындай аракеттер расмий юридикалык жактын атын жамынып, б.а. легалдуу жабууну колдонуу (мисалы: клубдар,

дискотекалар, барлар, кемпингдер ж.б.), ошондой эле уюшкан кылмыштуулук. Бул үчүн, бир катар иш-чаралар жүзөгө ашырылат: 1) мамлекеттик органдарда юридикалык жак катары каттоо үчүн зарыл болгон документтердин пакетин даярдоо; 2) тиешелүү кызматтык персоналды жана мындай көмүскө жайларды коргоону камсыз кылуучу кызматтарды тандоо; 3) жайларды жабдуу, бир жагынан, жарыяланган "компанияны" жаап-жашыруу үчүн, экинчи жагынан, баңги кылмыштарынын максаттарына жараша эсептелген көмүскө жайларды кармоо механизм ишке киргизүү (мисалы, адамдардын белгилүү бир категориясы үчүн же анын массалык мүнөзү боюнча); 4) кылмыштуу иштин кутумунун каражаттарын жана ыкмаларын колдонууну камсыз кылуучу адамдарды тартуу; 5) укук коргоо органдарына каршы аракеттенүүнүн башка ыкмаларын колдонуу максатында тиешелүү чараларды көрүү. Мындан тышкары, көмүскө жай жөн гана кылмыш болгон жер эмес, ал юридикалык жакты түзгөн адамдар тарабынан кылмыштуу ниетке жетүү үчүн пайдаланылган белгилүү бир функционалдык максаты менен да мүнөздөлөрүн эске алуу керек. Ошондуктан, критерийлердин өзгөчөлүгүнөн жана жосундун өзгөчө коомдук коркунучтуулугунан улам, биздин оюбузча, жаңы берене «Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды же алардын окшошторун, ошондой эле жаңы потенциалдуу кооптуу психоактивдүү заттарды керектөө үчүн жайларды уюштуруу же кармоо» деген берене каралып жана редакциясы сунушталууда.

9. Заманбап санариптик приборлор баңгиликке каршы күрөшүүдө чоң роль ойнойт, анткени алар маалыматты жаздыруу жаатында чоң потенциалга ээ, ошол эле учурда чыгарылган аудио-визуалдык жазуулардын жашыруундуулугун, ишенимдүүлүгүн жана мобилдүүлүгүн камсыз кылат. Кадимки маалымат санариптик маалымат түрүндө катталган учурларда, эгерде санариптик маалыматтын түпнуска алып жүрүүчүсүн алып салуу мүмкүн болбосо, анда тергөө аракеттерин жүргүзүүдө баңгизатка көз карандылыктын учурлары жөнүндө маалыматтарды санариптик көчүрүү жүргүзүлөт деп ырастоого болот. Бирок ошол эле учурда кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарда төмөнкүлөрдү караш керек: 1) талап кылынган маалыматтын потенциалдуу жоголушуна байланыштуу санариптик маалыматты көчүрүүгө жол берилбестиги жөнүндө негиздүү түшүндүрмөлөрдү берген адистин милдеттүү катышуусу; 2) төмөндөгүлөрдү жөнгө салуучу ченемдер: а) туруксуз санариптик алып жүрүүчүдөн башка туруксуз алып жүрүүчүгө мындай фиксациялоонун тартибин жана шарттарын; б) атайын тергөө аракеттерин, ошондой эле салттуу аракеттерди жасоодо санариптик алып жүрүүчүдө маалыматты санариптик маалымат түрүндө сактоонун өзгөчөлүктөрү; в) кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн катышуучуларын мындай маалыматтар менен тааныштыруунун укуктары жана тартиби; г) санариптик алып жүрүүчүдө маалыматты жазуунун мындай ыкмасын жүзөгө ашырууга

ыйгарым укуктуу субъекттер; д) санариптик маалыматтын баштапкы алып жүрүүчүсүн алып коюуну кошпогондо, аны туруксуз алып жүрүүчүдөн көчүрүүгө гана жол берилет; ж) маалыматтарды көчүрүүгө жол бербеген учурлар (мисалы: ал баңги кылмышын иликтөөгө тоскоол болушу мүмкүн); з) салыштырмалуу санариптик маалыматка жана анын алып жүрүүчүсүнө соттук экспертизаны жүргүзүүнүн тартиби жана шарттары, ошондой эле санариптик маалыматтын аныктыгы жана өзгөрбөстүк предмети камтылган комплекстүү, кайталап же кошумча эксперттик изилдөө жүргүзүүнүн өзгөчөлүктөрү.

10. Сунуш кылынган «Кыргыз Республикасынын 2030-жылга чейинки баңги затына каршы программасы» автордук долбоорун кабыл алуунун зарылдыгына төмөнкү факторлор таасир этет: **1)** баңги заттарынын учурдагы абалы жана анын заманбап шарттарда жайылышынын жаңы тенденциялары өлкө жетекчилиги тарабынан чечимдерди кабыл алуу үчүн баштапкы чекит болууга тийиш. Мындай чечимди кабыл алуу жалпысынан баңгиге каршы мамлекеттик саясаттын бир катар багыттарын жана бүгүнкү күндүн реалдуулуктарына жооп бербеген Кыргыз Республикасынын азыркы учурдагы баңгиге каршы программасын жаңыртууну камсыз кылат; **2)** жалпысынан КМШ өлкөлөрүндө жана анын ичинде Кыргыз Республикасында баңги кырдаалынын барган сайын курчушу болгон шарттарда баңгичиликке каршы күрөшүү боюнча кыйла натыйжалуу кылмыш-жаза процессуалдык чараларды иштеп чыгуу жана кабыл алуу талап кылынат. Кырдаал бир жагынан коомдун негизги тармактарына кыйратуучу таасирин тийгизген бүгүнкү күндө байкалган баңгиликтин жаңы көрүнүштөрүнүн натыйжасында курчуп баратса, экинчи жагынан, бул трансулуттук баңги кылмыштарынын табияты дүйнөдөгү баңги тармагын кеңейтүү үчүн глобализациянын бул касиетин колдонуу менен курчап турган дүйнөдө болуп жаткан процесстерге дароо жооп берүүгө мүмкүндүк берет; **3)** баңги кылмыштарынын коомго зыяндуулугу баңгичиликти көзөмөлдөөнү натыйжалуу кылмыш-жаза укуктук коргоону талап кылат. Бирок КР КЖКнин 36-главасынын ченемдерин талдоо көрсөткөндөй, бул главанын беренелеринин диспозицияларынын мазмуну идеалдуу эмес жана берененин башка ченемдерине карама-каршы келет. Демек, байкалган жагдайларды эске алуу менен баңгичиликке каршы күрөшүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу максатында Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинде өз көрүнүшүн таппаган, бирок аларды кылмыш-жаза мыйзамдарына киргизүүнү талап кылган кылмыш жосундарына, ошондой эле кылмыштуу ишмердүүлүктүн укуктук жөнгө салуу талап кылынган чөйрөлөрүнө көңүл буруу зарыл; **4)** азыркы этапта баңги кылмыштарынын арасында интернетте баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган кылмыштуу аракеттер өзгөчө орунду жана уячаны ээлеп жатканын эске албай коюуга болбойт. Баңги заттарды таратуунун бул ыкмасы баңги кылмышкерлеринин

арасында эң популярдуу болуп калды жана кылмыштуу ишмердүүлүктү кыйла спецификалык жаңы деңгээлге алып чыкты, бул коомдук коркунучтун деңгээлин жогорулатат жана юридикалык коомчулуктун жооп кайтаруу зарылдыгын талап кылат; 5) баңгичиликтин адамдардын белгилүү бир категориясына, анын ичинде «жабык» кичи коомдогуларга тийгизген таасири менен байланышкан маселелер өзүнчө кароону талап кылат. Анткени бул коомдук көрүнүшкө каршы натыйжалуу чараларды иштеп чыгуу эркиндигинен ажыратуу жайларында аскер кызматкерлердин, окуу жайлардын курсанттарынын жана абактагылардын баңги кылмыштарын аныктоочу конкреттүү факторлорду аныктоодо гана мүмкүн болот.

Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин тизмеси:

1. Абдукаримова, Н. Э. Наркотические проблемы: противодействие и некоторые пути их решения [Текст] / Н. Э. Абдукаримова // Вестник Кыргызской государственной юридической академии - 2013 - №1. – С. 86-91.

2. Абдукаримова, Н. Э. Теоретические аспекты по вопросу противодействия расследованию преступлений [Текст] / Н. Э. Абдукаримова // Вестник Академии МВД Кыргызской Республики им. генерал - майора милиции Алиева Э. А. – 2014. - № 4. - С. 8-11.

3. Абдукаримова, Н. Э. Некоторые вопросы взаимодействия правоохранительных органов стран СНГ в противодействии по наркопреступлениям [Текст] / Н. Э. Абдукаримова // Наука и новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2015. - №8. - С. 89-92
https://elibrary.ru/download/elibrary_29672472_36870858.pdf

4. Abdugarimova, N. E. Prospects of Development of Institute of Investigative Actions at the Present Stage in Kazakhstan and Kyrgyzstan [Текст] / К. А. Isaeva, N. E. Abdugarimova, E. Balymov, S. Smoilov // The Social Sciences (Pakistan). – 2015. - Т. 10. № 3. - Р. 243-248.
<http://docsdrive.com/pdfs/medwelljournals/sscience/2015/243-248.pdf>

5. Abdugarimova, N. E. The Main Spheres of Criminal Activity Committed by the Transnational Organized Crime on Materials of the Republics: Kyrgyzstan, Kazakhstan and Russian Federation [Текст] / К. А. Issayeva, N. E. Abdugarimova, Z. S. Shimeeva, A. E. Toktorova // The Social Sciences (Pakistan). – 2015. -Т. 10. № 8. - Р. 2194-2198. <http://docsdrive.com/pdfs/medwelljournals/sscience/2015/2194-2198.pdf>

6. Abdugarimova, N. E. Die Eigenschaften Des Bewisgegenstandes In Den Sachen Über Die Jugendstraftaten Laut Gesetzgebung Der Kirgisischen Republik [Текст] / N. E. Abdugarimova, K. A. Isaeva, G. Oskembai, I. N. Vorontsova // The Ninth International Scientific Conference on Private and Public Law. Proceedings of the Conference. Orzechowska K. (Ed.). – Viena, 2015. - Р. 88-100.
<https://elibrary.ru/item.asp?id=25362806>

7. Абдукаримова, Н. Э. К вопросу о проблемах противодействия незаконного оборота наркотических средств [Текст] / Н. Э. Абдукаримова // Таврический научный обозреватель. - 2016. - № 9 (14). - С. 93-99. https://elibrary.ru/download/elibrary_27155933_91702248.pdf
8. Abdugarimova, N. E. The System of Ways of Neutralization of Counteraction to Investigation in the Sphere of Narcotics [Текст] / N. E. Abdugarimova, M. T. Zholdoshaliev, A. E. Toktorova, S. N. Niyazbaev // European Science Review. / Viena, 2016. - № 9-10. - P. 265-268. <https://elibrary.ru/item.asp?id=27543202>
9. Абдукаримова, Н. Э. Тактические особенности проведения допроса при расследовании наркопреступлений, совершаемых организованными преступными группами [Текст] / Н. Э. Абдукаримова, С. Н. Нуябаев // Наука и новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2017. - №2. - С. 122-126. https://elibrary.ru/download/elibrary_29222809_68426339.pdf
10. Абдукаримова, Н. Э. Основные факторы, детерминирующие совершение отдельных видов преступлений организованной преступностью в Кыргызской Республике / Н. Э. Абдукаримова, К. А. Исаева, С. А. Сейлханова // Юридические исследования. - 2018. - № 1. - С. 61 - 70. http://author.nbpublish.com/lr/article_23913.html
11. Абдукаримова, Н. Э. К вопросу об отдельных тенденциях и реформирования уголовно-процессуального законодательства в странах СНГ / Н. Э. Абдукаримова, К. А. Исаева, И. Н. Воронцова // Полицейская и следственная деятельность. - 2018. - № 2. - С. 9-15. https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=26774
12. Абдукаримова, Н. Э. К вопросу о структурном построении организованной преступности / Н. Э. Абдукаримова, Ч. С. Эрдолатов, А. Э. Токторов, А. Т. Алиев // Полицейская и следственная деятельность. - 2018. - № 2. - С. 16-23. https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=26778
13. Абдукаримова, Н. Э. Значение определений предметов наркопреступлений при рассмотрении данной категории дел [Текст] / Н. Э. Абдукаримова, Э. Э. Эркинбеков // Наука и новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2018. - №8. - С. 112-114. https://elibrary.ru/download/elibrary_36776087_58317544.pdf
14. Абдукаримова, Н. Э. Место и роль правоохранительных органов в борьбе с наркотизмом [Текст] / Н. Э. Абдукаримова // Международный журнал экспериментального образования. - 2019. - № 3. - С. 112-116. https://elibrary.ru/download/elibrary_38574859_67694375.pdf
15. Abdugarimova, N. E. Illegal Drug Traffics in Central Asian Countries [Текст] / N. E. Abdugarimova / Региональный институт Центральной Азии. - 2019 (апрель) – 33 p. <http://rica.network/publication/незаконный-оборот-наркотиков-в-стран/>
16. Абдукаримова, Н. Э. Организационные основы учета наркопреступлений правоохранительными органами [Текст] / Н. Э. Абдукаримова // Известия

Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. - 2020. - № 2 (29). - С. 221-225.
https://elibrary.ru/download/elibrary_46179716_94866311.pdf

17. Абдукаримова, Н. Э. К вопросу о правовом обеспечении деятельности правоохранительных органов Кыргызской Республики на современном этапе [Тест] / Н. Э. Абдукаримова // Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. - 2020. - № 2 (29). - С. 226-230.
https://elibrary.ru/download/elibrary_46179715_95219247.pdf

18. Абдукаримова, Н. Э. К вопросу о толковании понятия "наркотизм" [Тест] / К. А. Исаева, Н. Э. Абдукаримова // Право и государство: теория и практика. - 2021. - № 4 (196). - С. 231-233.
https://elibrary.ru/download/elibrary_46449120_58431527.pdf

Абдукаримова Назира Эшмухамедовнанын 12.00.08 – кылмыш-жаза укугу жана криминология; жазык-аткаруу укугу 12.00.09 – кылмыш-жазык процесси, криминалистика; ыкчам иликтөө ишмердүүлүгү адистиктери боюнча юридика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденүүгө «Баңгилик: көйгөйлөр, тенденциялар, перспективалар» темасындагы диссертациясына

РЕЗЮМЕ

Негизги сөздөр: баңгилик, баңгичилик, баңги тармагы, баңги бизнеси, баңги кылмыштуулугу, уюшкан кылмыштуулук, коррупцияланган кылмыштуулук, тергөө иш-аракеттери, сурак, далилдөө, иликтөө

Изилдөө объекти – кылмыш-жаза мыйзамдарын колдонуу процессинде келип чыккан жана Кыргыз Республикасында баңги затка каршы саясатты ишке ашыруунун кылмыш-жаза процессуалдык жана криминологиялык-криминалистикалык аспектилери менен байланышкан коомдук мамилелер.

Изилдөө предмети - а) изилдөө объектисине карата колдонулуучу Кыргыз Республикасынын колдонуудагы Кылмыш-жаза кодексинин жана Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин ченемдери, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясынын жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Баңги затына каршы күрөшүү программасынын жоболору, б) азыркы этапта баңгичиликтин жана баңги кылмышынын негизги криминологиялык-криминалистикалык мүнөздөмөлөрү, ошондой эле анын детерминанттары (аныктагычтары), в) компьютердик технологияларды (Интернет тармагын) колдонуу менен жасалган баңги кылмыштарынын негиздери жана криминалдашуусу, г) айрым чет мамлекеттердин баңги заттарына каршы заманбап мыйзамдары, д) изилденип жаткан көйгөйлөр боюнча илимий иштер.

Иштин максаты баңгиликке каршы аракеттенүүнүн кылмыш-жаза укуктук жана кылмыш-жаза процессуалдык механизминин концептуалдык моделдерин түзүүдө, ошондой эле анын негизги мүнөздөөчү параметрлерин жана баңги

кылмыштуулугунун жайылышынын заманбап тенденцияларын эске алуу менен, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик баңги заттарга каршы саясатынын контекстинде “2030-жылга чейин Кыргыз Республикасынын баңги заттарга каршы программасынын” автордук долбоорун иштеп чыгууда турат.

Изилдөө методдору жана аппаратура – изилдөөнүн негизги жалпы илимий методдору төмөнкүлөр болуп саналат: системалык жана түзүмдүк-функционалдык ыкмалар, контент-талдоо, илимий изилдөөнүн формалдуу-логикалык жана салыштырмалуу-укуктук методдору.

Алынган жыйынтыктар жана алардын жаңылыгы көйгөйдүн ар тараптуулугун коюу менен да, аны чечүүнүн методологиясы менен да аныкталат, бул жаңыдан кабыл алынган кылмыш-жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарынын өнүгүндө (2021-жылдын 1-декабрында күчүнө кирген) азыркы шарттарда Кыргыз Республикасында баңгиликке каршы күрөшүүнүн жалпы концепциясын калыптандырууда секторлор аралык мамиленин зарылдыгы менен шартталган.

Пайдалануу деңгээли же пайдалануу боюнча сунуштар. Изилдөөнүн алынган жыйынтыктары баңги заттарына байланыштуу кырдаалга андан ары мониторинг жүргүзүү үчүн илимий-теориялык жана маалыматтык негиздерди түзөт, ошондой эле баңгилик чөйрөсүндөгү кылмыштуулуктун заманбап көрүнүштөрүнө мамлекеттик укуктук каршы аракеттенүү чараларын иштеп чыгууга багытталган илимий изилдөөлөрдү жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн берет;

Колдонуу чөйрөсү: кылмыш-жаза укугу, криминология, кылмыш-жаза процесси, криминалистика.

РЕЗЮМЕ

диссертации Абдукаримовой Назиры Эшмухамедовны на тему:
«Наркотизм: проблемы, тенденции, перспективы» на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальностям 12.00.08 – уголовное право, криминология; уголовно-исполнительное право и 12.00.09- уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность

Ключевые слова: наркотизм, наркомания, наркосеть, наркобизнес, наркопреступность, организованная преступность, коррумпируемая преступность, следственные действия, допрос, доказывание, расследование

Объект исследования - общественные отношения, возникающие в процессе применения уголовно-правовых норм и связанные с уголовно-процессуальными и криминологическими аспектами реализации антинаркотической политики в Кыргызской Республике.

Предмет исследования - а) применимые к объекту исследования нормы действующего УК и УПК КР, а также положения Концепции национальной безопасности Кыргызской Республики и Антинаркотическая программа правительства Кыргызской Республики, б) основные криминологические

криминалистические характеристики наркотизма и наркопреступности на современном этапе, а также его детерминанты, в) основания и криминализация наркопреступлений совершаемых с использованием компьютерных технологий (сети Интернет), г) современное антинаркотическое законодательство отдельных зарубежных стран, д) научные работы по исследуемой проблематике.

Цель работы заключается в формировании концептуальной модели уголовно-правового и уголовно-процессуального механизма противодействия наркотизму, а также с учетом основных характеризующих его параметров и современных тенденций распространения наркопреступности разработать авторский Проект «Антинаркотической программы Кыргызской Республики до 2030 года» в контексте государственной антинаркотической политики Кыргызской Республики.

Методы исследования и аппаратура – основными общенаучными методами исследования выступили: системный и структурно-функциональные подходы, контент-анализ, формально-логический и сравнительно-правовой методы научного исследования.

Полученные результаты и их новизна определяется как самой постановкой многогранности проблемы, так и методологией ее разрешения, которая обусловлена необходимостью межотраслевого подхода при формировании общей концепции противодействию наркотизму в Кыргызской Республике в современных условиях в контексте вновь принятого уголовного и уголовно-процессуального законодательства (вступившего в силу с 1 декабря 2021 г.).

Степень использования или рекомендации по использованию полученные результаты исследования позволят создать научно-теоретические и информационные основы для дальнейшего мониторинга наркоситуации, а также научных изысканий направленных на разработку мер государственного правового противодействия современным проявлениям преступности в сфере наркотизма;

Область применения: уголовное право, криминология, уголовный процесс, криминалистика, оперативно-розыскная деятельность.

ABSTRACT

of the Thesis of Nazira Eshmukhamedovna Abdugarimova for the degree of Doctor of Law in Specialization 12.00.08 - Criminal Law, Criminology; Penitentiary Law, and 12.00.09 - Criminal Procedure, Criminalistics; Criminal Intelligence Operations;

Theme: “Narcotism: Problems, Trends and Prospects”

Keywords: narcotism, drug addiction, drug trafficking network, drug business, drug-related crime, organized crime, corruption-related crime, investigative actions, interrogation, proving, investigation.

The Object of the Thesis is social relations arising in the process of applying criminal law, and related to criminal procedure and criminological and criminalistic aspects of the anti-drug policy implementation in the Kyrgyz Republic.

The Subject of the Thesis is a) the norms of the current Criminal Code and Criminal Procedure Code of the Kyrgyz Republic applicable to the Object of the study, as well as provisions of the National Security Concept of the Kyrgyz Republic and Anti-Drug Program of the Government of the Kyrgyz Republic, b) the main criminological and criminalistic characteristics of narcotism and drug crime at the present stage, and its determinants, c) grounds and criminalization of drug-related crimes committed with the use of computer technologies (Internet), d) present-day anti-drug legislation of certain foreign countries, and e) scientific works on the issues under study.

The Purpose of the Thesis is to form a conceptual model of the criminal and criminal-procedural mechanism for countering drug addiction, and also, taking into account the main parameters characterizing it and current trends in the spread of drug crime, to develop the uniquely designed Project “Anti-Drug Program of the Kyrgyz Republic until 2030” in the context of the state anti-drug policy of the Kyrgyz Republic.

Research methods and facilities. The main general scientific methods of the research were systemic and structural and functional approaches, content analysis, formal and logical and comparative-legal methods of scientific research.

Results obtained and their novelty are determined both by the formulation of the versatility of the problem, and methodology for its resolution, which is conditioned by the need of an intersectoral approach upon formation of a general concept for combating drug addiction in the Kyrgyz Republic in present-day conditions in the context of the newly adopted criminal and criminal procedural legislation (which entered into force on December 1, 2021).

Extent of use or recommendations for use. The Thesis results will make possible to create scientific, theoretical and informational foundations for further monitoring of the drug situation, and scientific research aimed at developing measures of state legal counteraction to present-day manifestations of crime in the field of drug addiction.

Scope: criminal law, criminology, criminal procedure, criminalistics.